Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 199 (12289) | 1983 чылдың август 27, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» доктаалынга хамаарыштыр политхүн республиканың хоорайларынга, районнарынга, ажыл-агыйларынга, үлетпүр бүдүрүлгелеринге дүүн болуп эрткен. Ону эрттиреринге республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниң, ажыл-агыйларының, транспорт, тудуг организацияларының, амыдырал хандырылга болгаш өөредилге черлериниң база өске-даа организацияларның удуртукчулары киришкен.

Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле партияның болгаш чазактың доктаалдарын ажыл-херекке удуртулга болдуруп, боттандырар талазы-биле тодаргай хемчеглерни күш-ажылчы коллективтер алгылаан.

МАЛ ЧЕМИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИНГЕ-ШЫНАР БОЛГАШ ТЕМП

Бөгүн «Шын» солун КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАРНЫҢ ТУГУН сигенчи Чоруңмаа Хүлер-оолдуң чедиишкинниге тураскаадып көдүргеи.

Кызыл районда «Кара-Хаак» совхозтуң мурнакчы хойжузу Хүлер-оол Сандакович Чоруңмаа он бирги беш чылдың өзек чылында он тонна сиген белеткээр онаалда алгаш, ону ийи катап ажыр күүседир социалистиг хүлээлгени алган турган. Ук малчын бодунуң соглээн сөзүнге ээ болуп шыдаай болгаш бо хүннерге чедир үжеи ажыг тоннаны белеткээн ажылдап турар.

Мал чеминиң белеткекчилериниң мурнакчыларынган үлегер ап, социалистиг чарыштыг улам калбартынар!

ШАПКЫНЧЫДАР ХЕРЕК

Барыын-Хемчик районда «Шекпээр» совхозтуң Аянгаты салбыры 11 муң 600 баш чартык-нарын дүктүг хойлуг. Шупту 22 коданда хаара туттунган. Чыл саныңда хойнуң чарыгдап турар мал чемнери ортумаа-биле алырга, 1200—1500 тонна чеде бээр. Ол чүгле кезип белеткээн чайгаар үнген мал чемнери болур. А тарып өстүрген культуралардан белеткээн база витаминниг сиген далганы, будук-бүрүңү саназар болза, деңзизи оон-даа хөй. Ынчангаш бир эвес бо салбырның бүгү малы кышты хүр-менди ашсын дээр болза, ортумаа-биле 2500—3000 тонна янзы-бүрү мал чемнерин чогуур хуусаада четчир санныг кылдыр белеткеп аар апаар.

Бо хүннерде мал чеми белеткээр ажыллар салбырда кандыг чоруп турарыл? Июль 25-тен август 25-ке чедир республикага шалыпчы айны чаглаан болгай. Оон негелдерин база кыйгырыын деткинри, аңаа идепкейлиг киржири ажыл-агый бүрүүнүң хүлээлгези. Ынчалза-даа август 20-ге чедир аянгатыжылар 400-ле тонна сиген кезип белеткеп аар аргалыг болган. Ол дээрге планның чүгле 30 хуузу-дур.

Бо чылын сиген-шырбиишкин кайда-даа эки үнгенин салбыр эргелекчизи С. Саая хөлчок таазрыныл, магадап чугаалап олурду. Сиген белеткелинде нинтизи-биле 113 кижи хаара туттунган. Салбырның хойжу 22 коданыдан малчыныар чер-черде сигеннн хол кадыыры-биле кезип турар.

Салбырның чурттакчы чонун агитквартиралар аайы-биле бөлүктээш, сиген белеткелинче калбаа-биле киирген. Ынчалза-даа мында күш-ажылдың сагылга-чуруму кошкак, будурүкчүлүү куду дээрзин хүндүскүнүң 4—5 шак үезинде суурже чанып орар сигенчилерден эскерип, көрүп болур.

Механизастаттынган сигенчи звенолардан дугаары бир звеноның ажылын макталдыг деп санап турар. Мында машина-тракторнуң эдилели эки, кижилериң хей-аъды, харыысалгазы бедик. Ылакгыя механизатор Бөлгүм-оол Ооржак, механик Маадыр Чыргал хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип, өскелерге үлегер-чижээн көргүзүп турар.

Аянгатыжыларның санап турары-биле алырга, бо чылын сиген белеткээр планның ажылдарны күүседири берге. Моон чылдагаанынга чүүү мурнай соок, орай часты, чаъс-чарны хамаарыштырып турар. Ол эвээш эвес доктар, шапкык болганы чугаажок-ла харын, ынчалза-даа кол-ла чылдагаан бо чугула кампанияга кошкак белеткел база организас чок чорукта дээрзин салбырның удуртукчулары, специалистер миннир хөнүү чок болду. Суурда Адыг-оол Монгуш, Орлан Монгуш ышкаш ажыл кылбас, маңгыстальчак амыдыралдыг кижилер ам-даа бар. Оларны бо чымыштыг үеде ажыл-херектерге хаара тудары албан турган.

Салбырның специалистериниң кол-ла йордап, бүзүрел турары — 50 гектар черде тараан мал чеми культураларын дүжүдү мүн-не түгээр. Ынчалза-даа малчын Маадыр-оол Монгуштуң хууда 12 иввэ ында кире берген саза баскан, девээлээп, чиген турган черинге четтивес. Кандыг-даа эт, кылган иш кадагалал, хумагалал чокта өртек, үне чок каар деп чүвени салбыр эргелекчизи С. Саая сөс кырында аажок эки билир болган. А херек кырында ол ындыг эвестир дээрзин үстүүде чижек көргүскен.

Республикага чарлаан шалыпчы ай доозулган. Аянгатыжылар маңаа киришкеш, оон негелдерни күүседип шыдаваан чорук салбырның, совхоз дирекциязының удуртукчуларын база специалистерин бодандырар ужуулуг.

Эртеннерде чер кырынга шалын дүжүп, күстүн кыржан тыныжы билдинип кээп турар апарган. Арткан каш хонуктарда мал чеми белеткээр ажылдарны улам шапкынчыткаш, хожудашкындан дарый уштунмас болза, аянгатыжылар бо кыжын малын хүр ажырып аар бис деп аазаашкын ап кайын шыдаар.

О. МОНГУШ.
Барыын-Хемчик районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы.
И. ИРГИТ.
«Шынның» корр.

Сиген шөлдеринден медээлер

САРЛЫКЧЫЛАР—МУРНУНДА

Барыын-Хемчикте «Барлык» совхозтуң Хөнделең салбырының сарлыкчылары Иван-оол Күжүгеттиң удуртулгазы-биле нинтиниң малынга бижыг чем-суурну тургузар херекке идепкейлиг киржип тураралар. Сарлык кадарчызы О-Х. Күжүгет эрткен чылын Кызыл-Хаядан 10 тонна сиген кезип алган, бо чылын база оон хөйүү белеткеп алыр дээш ажылдап турар.

Ол-ла совхозтуң сарлыкчылары Ш. Монгуш, М. Ооржак, Ю. Монгуш олар сиген шыгжаар кажааларны кылып, белеткээни мал чемни чидирер чок кадагалап алыр дээш бүгү хемчегерни ап турар. Сарлык-чы Шоюн-оол Күжүгет 2146 долгак сигенни белеткеп, кургадыры-биле ыяштар будуктарында аскан.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

СИГЕНЧИ АЛЫШКЫЛАР

СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Д. Күжүгетке удурткан механизастаан звенозунда оон дөрт дуңмазы мал чеми белеткеп ажылдап турар. Акызының соон салгаан механизаторлар Даш-оол, Кара-оол, Хунай-оол олар — звеноның шалыпчылары. Кыс дуңмазы Татьяна ында повар.

Алышкыларның бактаап кирип турар звенозунда КСК-100 деп маркалыг сиген кезер ийи комбайн, прессподборщиктер болгаш өске-даа техника бар. Ук коллектив бо хүннерге чедир барык 500 тонна сигенни белеткээш, планның 60 хире хуузун күүседир чоокшулай берген.

Б. КҮЖҮГЕТ.
Чөөн-Хемчик район.

АГИТКВАРТИРАЛАР БАЗА...

«Дөн-Терезин» совхозтуң хову-шөлдеринде ажыл-иш бо хүннерде улам хайныышкынныг апарган. Малчыныар, сигенчи бригадалардан аңгыда, ында суурнуң организациялары, чурттакчылары, агитквартираларның кежигүннери база ол ажылче хаара туттунган. Ылаңгыя уруглар садигинии П. Кууларга удурткан коллективи база эки киржип турар.

Совхозтуң өг-бүлелериниң аразында күш-ажылчы маргылдаага Домчут-оол Ооржактың өг-бүле звенозу тинлекчи болуп келген. Ол ышкаш совхоз ажылчыны Саадак Ооржак оолдары-биле хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип турар.

Агитквартираларның мындыг идепкейлиг киржилгезиниң ачызында келир кышка үткүштүр совхозтуң малының чемнери улам немежип, бедик-бедик сараттар хүнүң көвүдеп турар.

Б. БАГЫТ-ООЛ.
Барыын-Хемчик район.

ИДЕПКЕЙЛИГ КИРЖИЛГЕНИҢ БАЙДАЛЫНГА

Кызылдың сүт заводунуң кызыл-булуңуига ажылчыннар, инженер-техниктиг ажылдакчылар, эргелел аппарадының албан-хаакчылары долдур чыглып келген. Ол дээрге республикада эртип турар чаңгыс ай политхүнге тураскаатказ коллективтиң нинти хуралы-дыр. Хуралды ында партия организациязының секретары В. Ф. Суменкова политхүннүң ужур-утказына хамаарыштыг кыска тайылбыр сөс-биле ажыткаш, илеткел кылып, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң доктаалы-биле таныштырары-биле Тываның сүт комбинадының директору И. С. Юртаевке сөс берген.

— Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун бүгү талалыг быжыглаары экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң планнарын чедиишкинниг күүседиринге, улус ажылагыйының ажыктын бедидеринге, амыдыралдың социалистиг хевириниң үндезинниерин улам быжыглаарынга база массаларның күш-ажылчы болгаш политиктиг идепкейин бедидеринге, демократияны сайзыраңгайжыдарынга эң чугула негелде болуруп доктаалда айыткан — деп, ол демдеглеп, доктаалдың кол утказы-биле коллектив кежигүннерин таныштырган болгаш ону заводтуң ажыл-чорудулгазындан, амыдыралдан тодаргай чижектер-биле бадыткап тургап. Завод болгаш комбинат беш чылдың ийи чартык чылының планныг ооалдаларын чедир болгаш ажыр күүседип, улам дендески ажылдап турар апарган.

Бо дээрге бүдүрүлгенни, күш-ажылдың, планның сагылга-чурумун чогуур деннелге тургузуп, ону күштелдирер талазы-биле администрацияның, партия, профэвилел, хөй-нинти организациялыының шудургу чорудуп келген ажылының түнелги. Идей-кижизидилгелиг ажылдарны план ёзугаар, «Билиг» нинтилелиниң организациязы-биле дугуржулга ёзугаар чорудуп келген. Экономиктиг болгаш политиктиг өөредилге системазында «Агроүлетпүр комплекизи» деп курсту өөренип эртип турар.

Сагылга-чурумну күштелдиреринге дүүштүр көскү агитацияны чаарткан. Заводтуң девискээринче киргеи кижи бүргүзү «Чалгаа кижи — коллективти бужартадып турар. Ажыл шагының үзүкчүзү — бүгүдеге хора чедирип, бодун болгаш күргүнени оорлап турары ол» деп лозуңнуг плакатты дораан эскерип каар. Ында чурум үрээни дээш кандыг шаннал-макталдарны, чнигелделерни казыырын, хемчеглерни алырын тодаргай айыткан.

Бүдүрүлгенің болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумунуң үрекчилериниг хамаарыштыр ындыг хемчегерни ажыглапдаа келген. Механика цегинин слесары А. Кызманов, сава складының чүдүрүкчүзү Н. Уваров, компрессорщик В. Мязин олар ол хемчегерни боттарынга чүктээн-даа. Компрессор цегинин начальныги И. Сергеев ажылчы туружун каапкаш чоруткаш, дериг-хередселдерин аңаа туруушкунуң болдурганы дээш база хемчег алыскан.

Технология чурумун сагывайн баарындан, инженер-техниктиг ажылдакчыларның идепкейнинн четпес чоруундан завод чамдык талазы-биле карылгалыг, продукциянын чамдык хевирлерин чедир бербейн базар таварылгалар бар. Бо талазы-биле база ажылдаары чугула.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң «Күш-ажылчы сагылга-чурумну быжыглаарының талазы-биле немелде хемчеглер дугайында» доктаалын илеткелчи база таныштырган.

— Ажыл үезинде сагылга-чурум үрээр, арага ижер таварылгалар канчап туруп кээрил деп айтырыгны администрация, партия, профэвилел организациялары боттарынга салган бе? Ол чүл дээрге ажылды организастап турарында четпестерден, кижи бүргүзүге чедир ажылдавайн турарындан хамааржыр — деп, бодунуң саналынга деңзилекчи К. Гладышев чугаалаан. — Ажыл шагының чидириниң чылдагааны база ында. Бисте чаа келген дериг-хередселдер чүге даштын туруп-ла турарыл? Хеп үштүп салыр дыштанып өрээлдер чүге ажылчыннарга таарымчалыг кылдыр дерип тургустунмаанын? Бо болгаш өске-даа айтырыглар талазы-биле администрацияның талазындан хемчег алыр үези келген — деп, ол шүгүмчүлээп болгаш доктаалдарны деткип, ол дээш ажылдаарынче өөрүн кыйгырган.

Күш-ажылдың байдалдарын экижидери, сагылга-чурум үрекчилериниг эптеш чок байдалды тургузары дээш боттуг хемчеглерни ап чорударын чазанынкчы Г. Новосёлов, сава чүүкчүзү Д. Стародубова, чолавчы В. Козлов, кол механик В. Подрезенко олар чугулалап чугаалап, боттарының саналдарынга доктаалдарны бүрүң-биле чүүлдүгзүүнүп, оларның чогуур үезинде боттанып турарын деткээнер.

Хуралдың түнелинде заводка социалистиг сагылга-чурумну улам быжыглаарының талазы-биле хемчеглерни хүлээп алган. Партия, профэвилел хуралдарынга сагылга-чурумнуң байдалын, хемчеглериниң боттанып турарын доктаамал чугаалажып, идей-политиктиг кижизидилгени күштелдиреринин тодаргай хемчеглерин ында айыткан. Ажыл шагын чөп ажыглаарының, күш-ажыл байдалдарын экижидеринің, ажылга озалдак болдурбазының хемчеглерин план ёзугаар чорударын кол инженерини албанныга дааскан. Сагылга-чурумнуң хоойлу-дүрүм нормаларын, кижизидилгени калбаа-биле чорударын тодарадып айыткан. Ажылды организастаарының бригада аргазы ышкаш депшилгелиг аргаларын улам нептередиринин чугулазын онзалап демдеглээн.

Хурал бедик деннелге, идепкейлиг киржилгенни байдалынга эрткен. Херек болза ам ол эгелээн чүүлду амыдыралга туруштут, шудургу боттандырарында.

М. САЯЯ.

СӨЗҮН БЕРГЕННЕР

Республиканың бүгү ажылнышчылериниң ортузунда политхүн болуп эрткен. Черле ынчаш сагылга-чурум, бедик харыысалгалыг чорук, ажылчын арын-нүүр дугайында чугаа сөөлгү үеде хүннүң чугула айтырыы апарган болгай. Ол ындыг болбас-даа арга чок, чүге дээрге чурум чок болза, ажылдың будурүкчүлүүнүндаа, шынарыныл-даа дугайында; немелде продукция-даа дугайында кандыг чугаа турар боор.

Бистиң Коммунистиг партиявыс болгаш Совет чазак күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынче доктаамал сагыш салып келген. Күш-ажылчы, будурүлагечи болгаш күүсекчи сагылга-чурум дугайында айтырыгны СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.), оон соонда июнь (1983 ч.) Пленумнарынга СЭКП ТК-ның Чиигине секретары Ю. В. Андропов чидии-биле болгаш принципиалдыы-биле кодүрүп үндүргеи. Чоокта чаз СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» доктаалы база үнген. Ынчангаш бүгү чон бо хүннерде корум-чурум, ажылчы болгаш күүсекчи сагылга-чурум дугайында, харыысалга дугайында чугааны будурүлге, ажылчын коллектив бүрүзүнде шынгыы чорудуп турар.

Бистиң автобаза коллективиниң чолаачылары, ажылчыннары, албан-хаакчылары политхүнде шупту чыглып келгеш, үстүнде айыткан доктаалды чугаалашкаш, ында бистиң будурүлгеде цех, бригадага, кижи бүрүзүнге хамааржыр одуругларны сайгарып, ажылдап турар байдалывысты аналиэтеп көрдүвүс. Чурум дугайында чугаа моон мурнундада туруп турганы билдингир. Коллективтиң партия, профэвилел болгаш өске-даа хөйниити организациялары арагачыларга, чурум үрекчилеринге, ажыл шагы үзерлерге удур эвээш эвес профилактика ажыктиг-Хая салбырынга партия райкомуиун киллис эргелекчизи Д. Б. Саая, Хөнделең салбырынга көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел райкомунун даргазы Ш. И. Намнан болгаш оон-даа өскелер болуп эрткен политхүнге киришкен.

Политхүннүң эрттиреринге «Шамбалыг» совхозка районнуң сан килдизиниң эргелекчизи С. Д. Ховалыг, «Х. Улуг хурал» совхозка райкүүском секретары В. Д. Дандар, «Суктпак» совхозка партия райкомунуң секретары Ю. А. Захаринский, ВЛКСМ райкомунуң ийиги секретары Б. Б. Бурунеи; Кунгуртуг суурга районнуң хереглекчилер нинтилелиниң баштаар черинің даргазы А. С. Хертек, харылзаа белдириниң начальныги Е. И. Шахова болгаш оон-даа өскелер киришкен.

Политхүнден медээлер

Кызыл район

Район төвүнге, совхозтарга политхүн организастыг эрткен. «Кара-Хаак» совхозка хөйниитиниң корум-чурумун быжыглаар талазы-биле профилактика хүнүн болгаш айтырыглар, харыылар кежээзин организастап эрттирген. Аңаа СЭКП райкомунуң бирги секретары К. Н. Шулуу баштаан районнуң партия, совет органнарының болгаш иштики хереглер килдизиниң ажылдакчылары киришкен.

Политхүннүң эрттиреринге «Шамбалыг» совхозка районнуң сан килдизиниң эргелекчизи С. Д. Ховалыг, «Х. Улуг хурал» совхозка райкүүском секретары В. Д. Дандар, «Суктпак» совхозка партия райкомунуң секретары Ю. А. Захаринский, ВЛКСМ райкомунуң ийиги секретары Б. Б. Бурунеи; Кунгуртуг суурга районнуң хереглекчилер нинтилелиниң баштаар черинің даргазы А. С. Хертек, харылзаа белдириниң начальныги Е. И. Шахова болгаш оон-даа өскелер киришкен.

Барыын-Хемчик район

«Шекпээр», «Дөн-Терезин», «Хемчик», «Барлык» совхозтарга болгаш будурүлгелерге, организацияларга, албан черлеринге политхүн организастыг байдалга эрткен. Районнуң партия, совет органнарының удуртукчу ажылдакчылары СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» доктаалын чон ортузунга ханызы-биле тайылбырлап өөредир темалыг политхүн Өвүрүнүң совхозтарынга, район төвүнде организацияларга, будурүлгелерге, албан черлеринге организастыг, эки деңнелге эрткен. Ол чугула ажылды харылзаар пропагандистерге тускай инструктажты баш бурунгаар эрттирген, олар херектиг литература, материалдар-биле хандыртынган.

Районда партия, совет органнарның, ажыл-агыйларның, будурүлгелериниң удуртукчулары, харыысалгалыг ажылдакчылары, специалистер политхүнүү эрттиреринге идепкейлиг киришкен. Күш-ажылдың сагылга-чурумуни быжыглаар дугайында чугула доктаалды коллектив бүрүзүнге делгереңгейи-биле ханы тайылбырлавышаан, доктаалда айыткан чүүлдер-биле будурүлгелерниң, организацияларның боттарының ажыл-амыдыралы-биле холбаштырганы дышнакчыларның кичээнгейни улам-на хаара тутган. Ынчангаш чоң аңаа сонуургалдың көргүзүп, санал-оналын берген, хөй айтырыгларны салган.

Өвүр район

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» доктаалын чон ортузунга тайылбырлап өөредир темалыг политхүн Өвүрүнүң совхозтарынга, район төвүнде организацияларга, будурүлгелерге, албан черлеринге организастыг, эки деңнелге эрткен. Ол чугула ажылды харылзаар пропагандистерге тускай инструктажты баш бурунгаар эрттирген, олар херектиг литература, материалдар-биле хандыртынган.

Районда партия, совет органнарның, ажыл-агыйларның, будурүлгелериниң удуртукчулары, харыысалгалыг ажылдакчылары, специалистер политхүнүү эрттиреринге идепкейлиг киришкен. Күш-ажылдың сагылга-чурумуни быжыглаар дугайында чугула доктаалды коллектив бүрүзүнге делгереңгейи-биле ханы тайылбырлавышаан, доктаалда айыткан чүүлдер-биле будурүлгелериниң, организацияларның боттарының ажыл-амыдыралы-биле холбаштырганы дышнакчыларның кичээнгейни улам-на хаара тутган. Ынчангаш чоң аңаа сонуургалдың көргүзүп, санал-оналын берген, хөй айтырыгларны салган.

Сельхозтехкүркомнуң районда салбырынга партия райкомунуң оргкилдис эргелекчизи Н. Ч. Монгуш, септелге-тудуг участогунуң, өртке удур албан черинің коллективтеринге — СЭКП райкомунуң секретары Ч. М. Монгуш; харылзаа белдириниң, райпонуң, тудуг организацияларының коллективтеринге З. Ш. Балы-Хөө, Ш. Д. Чооду, А. С. Куулар олар политхүнүү эрттиргеннер.

«Торгалыг» совхозка —партком секретары С. Д. Тун, «Ак-Чыраага» ол совхозтуң директору Д. К. Майынды, «Коммунизмче орукказ»— партком секретары Э. А. Ондар олар күш-ажылдың сагылга-чурумунуң дугайында доктаалды делгереңгейи-биле тайылбырлавышаан, чоңнуң айтырыгларынга харыыларны бергеннер.

Чөөн-Хемчикте СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Дөргүн сүт-бараан фермазының ажыл-ишчилери сүт бүдүрерин көвүдедиринге мал чемнери улуг рольду ойнаар деп санап турар. Ынчангаш чылдың-на сиген белеткелинге идепкейлиг киржип келгеи. Бо чылын 90 тонна сиген белеткээр хүлээлгени алгаш, ону күүседир дээш саанчылар, инек кадарчылары хостуг үезинде бүдүрүкчүлүг ажылданнар.

Дөргүнчүлер хүлээлгезин бо хүннерде күүсеткеш, оон ажыр 30 тонна сигенин белеткээр немелде даалганы алгаш, ам ону күүседир дээш ажылдап турарлар.

Фермада партбөлүк сигенчилериниң ортузунда чарыштыг дээштиг организастаан.

ЧУРУКТА: партбөлүк организакчызы Д. Д. Ондар (оң талазында) инек кадарчылары Сат Мөңгүн-оол, Сат Бичe-оол-биле мал чеминиң белеткелиниң талазы-биле чугаалажып тур.

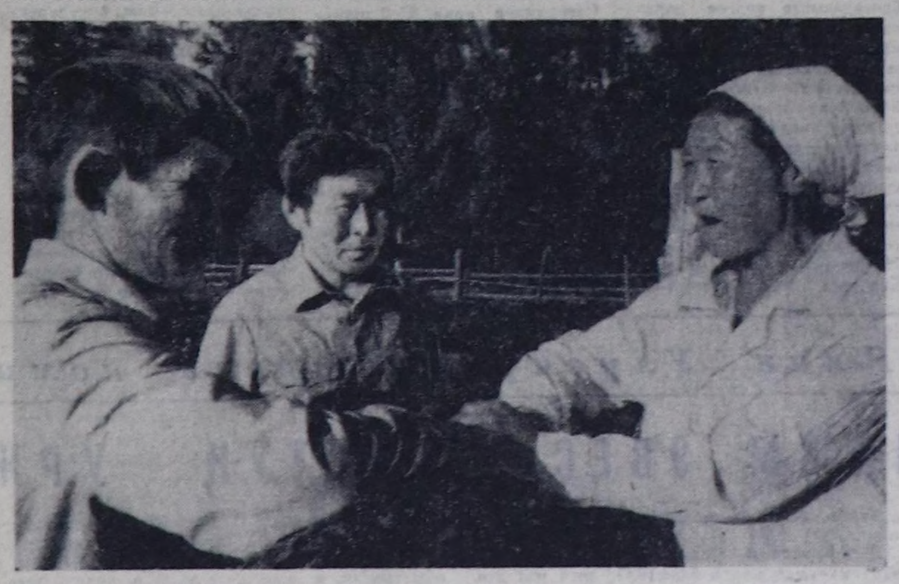

АВГУСТ ХУРАЛДАРЫ

Чаа өөредилге чылының бүдүүзүнде август хуралдарынга чыглып келгеш, эрткен өөредилге чылын түнеззри, чаа өөредилге чылында соруглаларны тодарадыры бистиң башкыларывыста чаңчыл болган. Бо хүннерде республиканың районнар төптеринде башкыларның август чөвүдел хуралдары эртип турар. Хуралдарның хүн айтырыында СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумнуң шиитпирлеринге дүүштүр школа коллективтеринин болгаш школадан дашкаар албан черлеринің ажылында чедип алдынган түүлдер-биле чергелештир моон соңгаарғы соруглалар дугайы тургустунган.

Кызылдың башкыларының август чөвүдел хуралы четверг, пятница хүннеринде болуп эрткен. «1982—1983 өөредилге чылының түнелдеря болгаш СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң негелдерине дүүштүр башкылар коллективтеринің база школадан дашкаар албан черлеринің соруглаларының дугайында» илеткелди Кызыл хоорукүүскомнуң даргазының оралакчызы Н. Л. Верхотурова кылган.

Хоорайның школа коллективтеринде башкылаашкын ажылында бар мурнакчы дуржулганың дугайын хуралга санал бергеннер тодаргайыбиле айтып, медерелдиг сагылга-чурумга, хамааты бедик мөзү-шынарга аныяк-өскенин өөредип, кижизидер талазы-биле соруглаларны тодаратканнар.

Найысылалдың школаларынга аныяк специалистер чыл саныңда немежип кээп турар. Башкылаашкын ажылынга баштайгы базымнарны эгелеп турар аныяктарга сеткилдиң ханызындан байыр чедирип, чоруу чогуурунуң чаагай күзээшкиннерни бараалгадыры мында чаагай чаңчыл апарган. Иркутскиниң, Красноярскиниң, Омскиниң, Томскиниң болгаш Кызылдың педагогика институттарын дооскан аныяк башкыларны найысылалдың башкылары боттарының одуруунга хүлээп ап, ийиг байыр чедиргеннер.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬДУҢ АРНЫ

1983 ч. август. № 8 (114)

Сагылга-чурум— бүгүдениҢ херээ

ДАЙЫНЧЫ АРГА-ШИНЭЭН БЕДИДЕР

Кызылдың 2 АТБ-зинге эрткен улусчу контроль бөлүүнүң отчёт-соңгулдалыг хуралынга ооң ажылын экижидер талазыбиле шүгүмчүлелдиг саналдарны чолаачылар, инженер-техниктиг ажылчыннар киргеп. Чижээ, машиналарның ажылче үнер графигин үревезии, чүктүүл камналгазын, кывар-чаар чүүлдүң болгаш артык кежектерниҢ чарыгдалын шыгыы хыналдага алырын, септелге ажылдарын механизастазарын чедип алырын чугула деп эштер саналдаан.

Ол-ла хуралга партия организациязының секретарының оралакчызы Р. Л. Дубинский даргалаан 20 кижи составтыг улусчу контрольдуң чаа бөлүүн соңгаан. Ында коммунистер, комсомолчулар, бүдүрүлгениҢ мурнакчылары, күш-ажылдың хоочунары киргеп.

Күш бар. Чүгле ону шын удуртуру негеттинип турган. Чоннуң саналыга даянып, оон деткимче алыр, четпестерни чайладыр туржук, бөлүк ажылын сулараткан. 1982 чылда И хыналда чоруткан турган болза, бо чылын планнаттынган хыналдалар чоруттунмаан. Үш хыналда чоруткан деп турар. Ону бадыткаан, четпестерни айыткан документ чок. Оон түнелиин хуралдарга сайгарбааны, буруулугларга хемчег онаавааны моон илдең.

Партия организациязының талазындан бөлүктүң дайынчы арга-шинээн бедилер, олардан негелдени күштелдирер ажыл кошкаанын бо сөстер хереченилеп турар. Шак мындыг чоруктуң түнелиинде күш-ажылдың сагылга-чуруму кошкаан. Чартык чылда чылдагаан чокка 218 шак үетүнген. Үүле июль айда 22 прогул болган. Слесарь А. Балакин, В. Шабалов хөй ажыл шагын үзүп турар. Эрткен алды айларда эзнриктер сергедир черге 22 кижи киргеп. Үш кижи рейске эзнрик чорааан. Ажылчыннарның ажылдан үнер-кирер чоруу көвүдээп. Июнь айда ажылга 42 кижи киргеп, 34 кижи үнгеп. Оларны ажылга бижыглаар, кижизидер, өөредир хемчеглер албаан. Байдал мындыг турда улусчу контроль бөлүү, хайгыылчылар кайнаар көрүп турганыл деп айтырыг тургуступ келир.

Август 5-те хоорайның улусчу контроль комитединиҢ бюрозунга автобүдүрүлгеде бөлүктүң ажылын чугаалашкаш, четпестерни кыска хуусаала эдер даалганы берген. Оон соонда кандыг ажылдар чоруп турарыл? Хос турган, улусчу контродь булуңунда хайгыылчыларның дакызыын, ажылдың планын, хыналдаларның графигин аскан. Дүжүт ажаалдазынга киржир машиналарның белеинн хынаан.

Чамдык машиналар автодугуйлар, артык кезектер чогундан шимчевейн турар. Хайгыылчыларның херээ үүле каш машина белеинн хынаарында эвес болбайн аан. Айтырыгны шыңгыы тургузуп, четпестербиле шиитпирлиг демиселди чорудары эргежок чугула апарган. БүдүрүлгениҢ ишчилериниҢ хөй кезии аныяктар, ындыг болганда, улусчу контроль бөлүү «Комсомолчу прожектор»-биле сырый холбааны туткан турар ужурлуг. Херек кырында чангыс-даа кады рейд чорутпаан. Чолаачылар 15-30 хонуктарда ажылдап чоруптар. Ынчангаш колонналарга азы звеноларга түр постуларны үүге тургузуп болбас деп? Ону база кылбайн турар. Улусчу контроль бөлүүнүң хана солуну үнмейн турар.

Эрткен чылга деңиээрге автобүдүрүлгениҢ бүдүрүлге көргүзүглери кудулаан. Кыварчаар материалдарны 1982 чылда камнап алган турган болза бо чылдың эрткен айларында ону ажыр чарыгдаан. Июль айда дыка хөй машиналар аңаа турганындан 2999 ажыл шагын чидирген. Бир эвес хайгыылчылар принципиалдыг негелделиг, ажылынга бедик харыысалгалыг турган болза, мындыг четпестер турбас ийик.

Чоннуң, эш-оорнуң бүзүрелинге, идегелинге төлептиг болур дээш хайгыылчыларның ак сеткилдиг ажылдаары негеттинип турар.

А. ХОВАЛЫГ,
«Шынның» корр.

ПАРТИЙЖИ КИЧЭЭНГЕЙНИ САЛЫР

Республиканың партия организациялары сөөлгү чылдарда улусчу контроль комитеттериниҢ, бөлүктериниҢ болгаш постуларның ажылынче кичээнгейни угландырып, олардың ажылынга улуг деткимчени көргүзүп турар. Оон хереченилеп апрельде эрткен улусчу контроль органнарынга болган отчёт-соңгулдалыг хуралдар болур. Бо ажылдың түнелинде бөлүктер болгаш постулар быжыккан. 3345 хайгыылчыларның үштүң бир кезии коммунистер болуп турар.

Чер-черде бөлүктериниҢ дарганарынга болгаш оларнын оралакчыларынга партия организацияларының секретарларының оралакчыларын, партбюро кежигүнерин соңгаан. Дыка хөй коммунистер аңаа каш удаа соңгуткан. Идепкейлиг болгаш принципиалдыг чоруу-биле идегелге олар төлептиг болганнар. Кызылдың районнар аразында сельхозтехниканың каттыжыышкынының Н. М. Элыгостевке, СЭКП-ниҢ XXII съездизи аттыг совхозта М. М. Монгушка, «Күш-ажылдың хостуу» совхозта Б. Т. Баян-Хоога, «Тинлелге» совхозта В. К. Ооржакка удуртқан бөлүктер, Өвүрүнүң «Кызыл тук» совхозта Д. Ч. Ооржакка удуртқан пост болгаш өскелер-даа ажылын улам идепкейжиткен.

Эрзин районуның «Чаа орук» совхозунда В. С. Хорлуу, Тожу районуның «Тоора-Хем» совхозунда Д. Л. Кол улусчу контроль органнарынга хөй чылдарның иштинде ажылдап келгеннер.

Отчёт-соңгулдалыг хуралдар үезинде совхозтарның улусчу контроль бөлүктериниҢ болгаш постуларының ажылын экижидерни чугула деп көргеп. СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле көдээниҢ ажыл-ишчилериниҢ мурнунда нарын сорулгалар тургустунган. Ону чедимчелиг шиитпирлээрниге хайгыылчыларның ужур-дузазы улуг. Республиканың совхозтары ССРЭ-ниҢ Аъш-чем программазын боттандырарынга эвээш эвес үлүүн киришкеп турар. Ынчалза-даа чамдык черлерде бар курлавырларны чөп ажыглавайн турар таварылгалар бар. Бо четпестерни улусчу контроль бөлүктериниҢ эрткен отчёт-соңгулдалыг хуралдарынга айыткан.

Көдээ ажыл-агыйда ажыл-агыйжы эвес, самчыгдакчы, тотчеглекчи чоруктарның уржуундан чидириглер болуп келген. Коллектив бүрүзүнде мындыг чоруктарга удур эштеш чок байдал тургустунмаан, камналганы база хумагалыг болурун чедип алырынче шоолуг сагыш салбайн турар.

Амгы үеде совхозтарда улусчу контролёрларда үстүнде четпестерни эдип алырының аргалары бар. Ында 30-40 хайгыылчыларны бижыглаан болгаш адыр бүрүзүнде постуларны тургускан. Олар айтырыгларны шиитпирлээриниҢ эвээш эвес арга-дуржулгазын моөнеп алган. Ажылда четпестерни илередир демиселге чамдык улусчу контролёрлар боттарының эргелерин долузу-биле ажыглавайн, туруштуг, принципиалдыг чоруун көргүспейн турар. Бо ажылга негелделерни күштелдирери чугула болуп турар.

Улусчу контрольдуң чамдык бөлүктериниҢ идепкей чок чоруунуң чылдагаавы болза партия организацияларының талазындан удуртулганың кошкаанындан, бо чугула даалганы күүседип турар коммунистерден негелдени кудулатканының хереченин болур.

Чамдык партия организациялары оларның кичээнгейин кол айтырыгдарже углавайн турар. Хайгыылчыларның саналдарын тоовас, ону эдер хемчеглерни чогуур үезинде албас чамдык удуртукчулардан негелдени кылбас чоруктар бар.

Кайда партия организациялары болгаш удуртукчулар улусчу контроль бөлүктерин боттарының дузалакчызы кылдыр көрүп турар болдур, ында ажыл-агый херектери чеднишкинниг болурун практика коргускен. Чижээ, «Саян» совхозтуң партком секретары А. В. Кукарин бөлүктериниҢ ажылынче улуг кичээнгей салып келген. Ында кол бөлүктен аңгыда, беш бөлүк, беш пост ажылдап турар. 78 хайгыылчыларның чартык кезии— коммунистер.

Бөлүктүң даргазы В. П. Ковалев партком хуралдарынга кылдынган ажылларның отчёдун үргүлчү берип турар. Бөлүктүң планын орта бадылаар. Бо чылын чоруткан 17 хыналдаларның, рейдилериниҢ түнелиинде дыка хөй четпестер чайлаттынган. Ылаңгыя хөй кыргылдазының үезинде түр тургускан постулар идепкейлиг ажылдаан. Амгы үеде мал чемининҢ белеткелинде ажылдап турар сигенчи бригадаларда үш постуну тургускан.

«Барлык» совхозтуң парткомунуң деткимчези-биле ында улусчу контроль бөлүү ажылын идепкейжиткен. Партком секретары У. Д. Монгуш, бөлүктүң удуртукчузу М. С. Бойду неделяда кылыр ажылдарын безин планнап турар. Чыл эгезинден бээр олар 27 хыналданы организастаан. Айтыгнан четпестерни дарый чайладырын олар чедип ап келген. Шак мындыг байдалда хайгыылчыларның хей-аъды болгаш идепкейи көдүрлүр дээрзи чугаажок. Сигеп белеткелинде сес түр постуларны база тургускан.

Улусчу контроль бөлүктериниҢ ажылын «Россия» совхозтуң партком секретары Э. Э. Газеева, «Бүрен» совхозтуң партком секретары Р. К. Баталов, Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязында партия организациязының секретары С. П. Ершов эки удуртуп турарын демделээри чугула.

Ажыл-агыйжы эвес болгаш тотчеглекчи чоруктуң чылдагааны удуртукчуларның ак сеткилдиг эвес, негелде чогундан болуп турары чажыт эвес. Ынчангаш партия организациялары хайгыылчыларның харыысалгазын бедидип, олардың туружун деткиир ужурлуг. БүдүрүлгениҢ кызыы черлерни эрттирбези-биле бөлүктерге план тургузарынга дузалажыры чугула. Партия организациялары бөлүктерде болгаш постуларда коммунистерниҢ ажылын хайгаарал, хыналдага алыр, олардың отчёттарын, дыңнадыгларын хуралдарга алза чогуур.

Мал чемининҢ белеткелиниҢ үезинде хайгыылчылар бригадаларда күш-ажылдың организастаашкынын, техниканың ажыглалын, сигеннин, сенажтың, силостуң, витаминниг сиген далганының шынарын хынаар хүлээлгелиглер. Эрткен чылын ышкаш мал чемининҢ санын куруг черге өстүрер чорукту болдурбазын чедип алза чогуур. Барын-Хемчик районга отчёт үзугаар энир чылын планнан ажыр сиген белеткеттинген дээн болза, февраль айда ооң төнгени-биле 1900 хой, өшкү өлген.

КөдээниҢ хайгыылчылары мал чемнери белеткелинде, тараа ажаалдазында болгаш кыштаглаашкынга белеткелде четпестерни баш удур илередир, ону чайладыр дээш шиитпирлиг демиселди чорудар. Олар ону чорударда партия организацияларының деткимчезинге, дузаламчызынга даянып апаарлар.

М. МОНГУШ,
Тыва АССР-ниҢ улусчу контроль комитединиҢ даргазының оралакчызы.

ЧЕТПЕСТЕР-БИЛЕ ЭПТЕШПЕС

НиитиниҢ малынга четчир санныг мал чемнерин белеткээрин дүрген, эки шынарлыг чорударын хандырары-биле Чөөн-Хемчикте «Искра» совхозтуң партия комитеди биле улусчу контрольдуң кол бөлүү бригада бүрүзүнде 2—3 кижи составтыг түр постуларны тургускан. Күш-ажылдың сагылга-чурумунуң үрекчилери, арагачылар, чалгаалар-биле демиселди чорутпушаан, сигенни кезип, бөлүп, сараттап, кадагалап турарының шынарын техниканың камналгазын, эдилелин, ажыглалын канаар даалганы оларга берген.

Совхозта улусчу контрольдуң кол бөлүүнүң (даргазы М. М. Калдың) удуртулгазы-биле бүгү сиген белеткээр бригадаларга, звеноларга хыналдаларны чоокта чаа чоруткан. Аңаа чүгле хайгыылчылар эвес, совхозтуң дирекциязының, парткомнун, профэвилел комитединиҢ удуртукчулары, специалистер болгаш идеология активи киришкен. «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун бижыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниҢ Министрлер ЧөвүлелиниҢ болгаш ВЦСПС-тиҢ доктаалын олар сигенчилерге таныштыргаш, бригада, звено бүрүзүнүң ажыл-ижинин, сагылга-чурумунуң байдалы-биле ону холбаштырган, четпестерни илереткен, моон соңгаар чүнү кылырын айыткан.

Улусчу контролёрлар хыналда үезинде дыка хөй четпестерни илереткен. Чамдык бригадаларның ажыл-ишчилери эът-биле хандыртынмаан, ооң чылдагааны склад эргелекчизи Х. Монгушта болган. Сигенчилерни эът-биле хандырар хемчегни дораан-на алган. Сиген кезер элээн каш машиналарның артык кезектери чогубиле бүдүрүкчүлүг ажылдавайн келген, ону тыпкаш, дораан чедирерин көдээ ажылагый машиналарының механиги Х. Иргитке даскан. Бажы-Алаак суурда № 8 агитквартадың тургускан сараады кээп ушкан болган. В. Ооржактың звенозунуң чамдык кежигүннери ажыл шагының үезинде арагалап турганын илереткен. Мал чемнерин дүргеп, шынарлыг белеткээрингe шаптыктай бээр өскеда четпестер бар болган.

Саая Таспай, Татьяна Монгуш, Куулар Күнчүн, Мая Калдын, Доңгак Настык-Доржу болгаш өске-даа хайгыылчылар хыналдага идепкейлиг киржип, четпестерни эдерининҢ талазы-биле ажыктыг саналдарын, сүмелерин бергеннер.

Хыналда доозулган соонда хайгыылчыларның илереткен четпестерин улусчу контрольдуң тускай хуудузунга бижээш, бирээзин совхозтуң конторазынга, өскезин хамаарышкан коллективтеринге барып аскан.

Партком болгаш улусчу контроль бөлүүнүң хуралынга хыналданың түнелиин сайгарып көргеш, четпестерйи кыска хуусаада эдерин хамаарышкан удуртукчуларынга даскан. Амгы үеде четпестер чайлаттынган, хүн бүрүде күш-ажылдың сагылга-чурумун бижыглаар, организастыг чорукту экижидер дээш совхозтуң дирекциязы, улусчу контролерлар хемчеглерни ап турар.

Т. ХЕРТЕК.

Мал чеминиҢ белеткелинде

ЧУРУКТА: совхозта улусчу контрольдуң кол бөлүүнүң даргазы М. Калдың, хайгыылчы А. Куулар (он талазындан ийи, үш дугаарында) Арыг-Бажы сүт-бараан фермазының коллективиниҢ салган сараадының шынарын хынап тур.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ТЭЭЛИ

Мурнуку чылдарда Бай-Тайга районунуң чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелели чонга ачы-дуза чедиреринииҢ планныг онаалдаларын күүсетпейн турган. Ынчангаш ооң чедимче чок ажылдап турганының чылдагаанналарын улусчу контроль комитеди сайгарган, оларны чайладырыбиле чогуур хемчеглер алырын комитет негээн, бо талазы-биле ажылды сулараткаыны дээш ону сагындырган.

ЧАДААНА

Чөөн-ХемчиктиҢ төп район эмнелгезиниҢ кол эмчизи Ю. М. Кузмин биле кол бухгалтери З. И. Тогочакова эмнелгениҢ салбырларын септээриге хөй түүнүг акша-хөреңгини артыкка чарыгдап, төтчегдекчи чорукту кылганнар.

Кылдынган ажылдарның нарядтарында хөй меге немелде бижиглелер бар. Херек кырында кылдынган ажылдарның хемчээлии тодарадып көөрге, барык 10 катап эвээш болган. Нарядтарда айыттынган түүнерни күүсеттингеп ажылды хүлээп алганының актыларыны чокка төлеп турган. Ук нарядтарны Кадык камгалал министерствозунуң капитал тудуг килдизиниҢ инженери К. А. Вшивцева ажылды көрбейн, чааскаан бадылагылаан. Ниитизи-биле 7 муң 500 рубль артык төлеттинген болган.

Акша-хөреңги чарыгдаар талазы-биле харыысалга болгаш контроль чок чоруу, артык бижиглелер болгурганы дээш кол эмчи Ю. И. Кузьминни улусчу контроль комитеди шыңгыы доңгуткан болгаш ооң бир айда алыр шалыының казаан. Ажылдап турган бригадаларга эмнелгениҢ өске салбырларының септелгезин кылдыртып, артыкка чарыгдаан түүнү ол ажылдарның төлевири-биле дуглаарының хемчээн алыр дугайында ооң аазаашкының хүлээп алган.

Кол бухгалтер З. И. Тогочаковаңың дугайында айтырыгны катап сайгарып көөр.

Хыналданың түнелиин чогуур хемчег алыры-биле Кадык камгалал министерствозуниче, истелге органнарынче шилчиткилээн.

ТЭЭЛИ

Мурнуку чылдарда Бай-Тайга районунуң чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелели чонга ачы-дуза чедиреринииҢ планныг онаалдаларын күүсетпейн турган. Ынчангаш ооң чедимче чок ажылдап турганының чылдагаанналарын улусчу контроль комитеди сайгарган, оларны чайладырыбиле чогуур хемчеглер алырын комитет негээн, бо талазы-биле ажылды сулараткаыны дээш ону сагындырган.

ЧАДААНА

Чөөн-ХемчиктиҢ төп район эмнелгезиниҢ кол эмчизи Ю. М. Кузмин биле кол бухгалтери З. И. Тогочакова эмнелгениҢ салбырларын септээриге хөй түүнүг акша-хөреңгини артыкка чарыгдап, төтчегдекчи чорукту кылганнар.

Кылдынган ажылдарның нарядтарында хөй меге немелде бижиглелер бар. Херек кырында кылдынган ажылдарның хемчээлии тодарадып көөрге, барык 10 катап эвээш болган. Нарядтарда айыттынган түүнерни күүсеттингеп ажылды хүлээп алганының актылаликада деңнелдеп 3 рубль 38 копеек куду болуп турар.

Эргелелдиң ажылын улам экижидип, ачы-дуза чедиреринииҢ хевирлерин улам көвүдедип, оларның планнарын долузу-биле, бедик шынарлыг күүседирин чедип алырын ооң директору Д. Б. Хемер-оолдан комитет негээн.

КЫЗЫЛ

Хоорай улусчу контроль комитединиҢ энергия курлавырын ажыглаарының талазы-биле комиссиязы Кызылдың эът комбинадынга, даранылга фабриказынга хынаалдалар чоруткан.

Электроэнергияны чөп ажыглаарының айтырыгларынче кошкак кичээнгей салдынын турарындан бо бүдүрүлгелерде энергияның лимиттерин артыкка чарыгдаттынып, эвээш эвес түүнүг штрафты төлеп турар.

Чижээлээрге, эът комбинады эрткен чылын 12195 рубль, бо чылдын эрткен айларында 8430 рубль түүнүг штрафты төлээн. Мындыг байдалдың кол чылдагааны — ажыл-агыйжы эвес чорук боон турар. Соодукчуларның ажылын контрольдаар приборлар чогундан оларны ой-шаанда эргиспейн келгениндеп чылдын-на 670 муң киловатт-шак энергия артык чарыгдаттынып турар. Бола ажыл-агыйжы эвес чоруу дээш комбинаттың удуртукчулары эрткен чылын база хемчег алысканнар, ынчалза-даа мынчага чедир ажылды экижидер дээш түүнүг-даа кылбаан.

Даранылга комбинадында байдал база ындыг. Энергия чарыгдалының үүн бүрүдеги үүёду чок, цехтер аайы-биле хынаала тургустунмаан, хүндүс хамык сайгылгааннар ажыглал чокка чырып хүнээзэр. Фабрика энергия чарыгдалынга энир чылын 3362 рубль, бо чылдын бирги чартыында 6646 рубль артыкка чарыгдаан.

Эът комбинадының кол инженери В. М. Сайнитти, кол энергетиги М. Н. Дороничевти хоорай комитеди доңгуткаш, оларның бир-бир айда алыршалыңнарын казаан. Даранылга фабриказының директору Т. П. Пургина биле кол механиги В. Г. Соловьевка база доңгулдаларны чарлаан.

ИДЕПКЕЙЛИГ ХӨЙ-НИИТИЧИ

Долзат Маңнай-ооловна Ооржак—Чадана хоорай Соведиинин депутады. Ынчангаш ону улус депутаттарының хоорай Соведиинин чанында улусчу контролёрлар бөлүүнүң даргазынга соңгаан. Оон удурткаиы хайгыылчылар ай санында район төвүнүң бүдүрулгелеринге, организациядарынга барып, хынаддаларны план ёзугаар чорудуп турар. Чоокта чаа олар хлеб заводунуң ажылын хынааннар. Чоннуң чугула чемин быжырып турарында чамдык четпестерни илереткен. Ылаңгыя бүдүрүлге черинин арыг-шевери негелдеге четпес. Ажылчыннарның ортузунда күш-ажылдын сагылга-чуруму кошкак, ажыл-шагы үзер чоруктар бар. Оон уржуундан хлебти кылып, быжырып турарының шынары четпес. Хыналданың түнелин күүском хуралынга чугаалашкаш, четпестерни кыска хуусаада эдерин заводтуң дирекциязынга дааскан.

Чадананың саржаг заводунуң ажылы-биле база танышканнар, ында бүдүрүлгениҢ технологтуг чорудулгазында четпестерни илереткеш, ону эдеринин хемчеглерин алган.

Хайгыылчылар ажылчы чонларның хандырылгазында четпестерни илередир, ону амгы үениҢ негелдезинге чедир тургузар дээш, моон соңгаар ажылын идепкейжидерин планында киирип алганнар. Бо хемчеглерни бөлүктүң даргазы, идепкейлиг хөй-ниитичи Д. М. Ооржактың инициативазы-биле кылып турар.

Бистин корр.

Тыва АССР-ниҢ Улусчу контроль комитединиҢ

АЖЫЛ-АГЫЙЖЫ ЭВЕС ЧОРУКТУҢ УРЖУУНДАН

Тыва АССР-ниҢ Улусчу контроль комитединиҢ эвлчеглиг хуралы болуп эрткен. БүдүрүлгениҢ кол хөреңгилерин чөп ажыглавас, оларның чогуур беримчезин чедип албас, оларны электен үндүр бижип, күрүнениҢ экономиказынга когарал болдурар чоруктар дугайында чугаа аңаа база катап болган. Бо удаада ындыг четпестерни болдурган Тыва АССР-ниҢ Сельхозтехкүркомунуң чамдык удуртукчуларын дыңнаан.

Кызылдын сельхозтехниказының девискээринге 22 чүүк машинаны үш-дөрт чыл иштинде ажыглал чок туруп, ирип, дадарып, кезектери чидип эгелээн.

Республиканың Сельхозтехкүркомунуң дужазы-биле 1983 чылдың февраль айда ол 22 автомобильди өске 105 машина-биле кады сельхозтехкүркомунуң Кызылда транспортбүдүрүлгезинче дамчыттынган. Ынчалза-даа оларны септээр, техниктиг байдалын хынап көөр хемчеглерни албаан. Чаа девискээрге машиналарның кезектериниҢ чидери дам барган. Чамдыктарының мырыңай моторлары, коробкалары, кабиналары чазарлаттынып эгелээн.

Бо чылдын апрельде 22 автомобильди транспорт бүдүрүлгезиниҢ удуртукчулары баланслыга-чурумунуң байдалы-биле ону холбаштырган, четпестерни илереткен, моон соңгаар чүнү кылырын айыткан.

Улусчу контролёрлар хынаалда үезинде дыка хөй четпестерни илереткен. Чамдык бригадаларның ажыл-ишчилери эът-биле хандыртынмаан, ооң чылдагааны склад эргелекчизи Х. Монгушта болган. Сигенчилерни эът-биле хандырар хемчегни дораан-на алган. Сиген кезер элээн каш машиналарның артык кезектери чогубиле бүдүрүкчүлүг ажылдавайн келген, ону тыпкаш, дораан чедирерин көдээ ажылагый машиналарының механиги Х. Иргитке даскан. Бажы-Алаак суурда № 8 агитквартадың тургускан сараады кээп ушкан болган. В. Ооржактың звенозунуң чамдык кежигүннери ажыл шагының үезинде арагалап турганын илереткен. Мал чемнерин дүргеп, шынарлыг белеткээрингe шаптыктай бээр өскеда четпестер бар болган.

Саая Таспай, Татьяна Монгуш, Куулар Күнчүн, Мая Калдын, Доңгак Настык-Доржу болгаш өске-даа хайгыылчылар хынаалдага идепкейлиг киржип, четпестерни эдерининҢ талазы-биле ажыктыг саналдарын, сүмелерин бергеннер.

Хынаалда доозулган соонда хайгыылчыларның илереткен четпестерин улусчу контрольдуң тускай хуудузунга бижээш, бирээзин совхозтуң конторазынга, өскезин хамаарышкан коллективтеринге барып аскан.

Партком болгаш улусчу контроль бөлүүнүң хуралынга хынаалданың түнелиин сайгарып көргеш, четпестерйи кыска хуусаада эдерин хамаарышкан удуртукчуларынга даскан. Амгы үеде четпестер чайлаттынган, хүн бүрүде күш-ажылдың сагылга-чурумун бижыглаар, организастыг чорукту экижидер дээш совхозтуң дирекциязы, улусчу контролерлар хемчеглерни ап турар.

Т. ХЕРТЕК.

ҮЕ-ШАКТЫ, ТЕХНИКАНЫ ЧӨП АЖЫГЛААР

Совхозтар мал чемнериниҢ белеткелин кайы хире шынардыг чорудун, күш-ажылды канчаар организастааның, техника ажыглалын хынап көөрубиле районнуң улусчу контроль комитеди чоокта чаа рейд организастаан.

«Чаа орук», совхозтуң № 2 хойжу бригадазының сиген белеткээн малчынарының турлаанга эртенгиниҢ 10 шакта келдиие. Ында ийи трактор, 24 кижи ажылдап турар. Сигенни бөлгеш, дораан-на кыштагларже чедирерин организастаан болду. Чүе тонна сигенни коданнарда чедирген. ажылды ам-даа уламчылаар. Бригадир солчуп турарындан сөөлгү каш хонуктарда күш-ажылдың сагылга-чурумуу кошкаан. Малчынар С. Сат, С. Сидоо, С. Комбу оларның он хире хонукта сиген белеткелинге киришпээнин илерээн. Мал чемининҢ белеткелинде ажылдап турар кижилер өөлгү хүннерде белеткээн сигенниҢ хемчээлин билбее болганнар.

Ажыл-агыйның Ямалык бригадазынга келген дораанна техника септээн элээн каш механизаторларга ужураштыпыс. Ынчангаш техниканың ажыглалын сонуургадывыс. Яныы-бүрү кожугларыыг чеди трактор ажылдап турар, ам-даа дөрт трактор херек. Техника эвээш-даа болза ону долу күжү-биле ажыглап шыдавайн турар. Бригада хүнде 25 тонна сиген белеткээр онаалдалыг, херек кырында ортумаа-биле 11 тонналы белеткеп турар. Бир эвес мындыг темп-биле ажылдаар болза 134 хонук херек азы декабрьга чедер.

«Мөрен» совхозтуң Божалыгда механизастаттынган бригадазының ажылы-биле таныштывыс. Мында күш-ажылдың сагылга-чуруму кошкак, организастааны багай. Сигенчилер орай. 8—9 шакта ажылче үнер, дүштеки чем 12 шактан 15 шакка чедир узап турар. Кывар-чаар материалдарны бригада төвүнден ырак черде тургускан. ынчангаш солярка кудуп алыр дээн трактор ол араазында бир шакты чидирер. Ооң уламындан бригаданың кежигүннери ажыл шагын, техниканы бүдүрүкчүлүг ажылавайн келген. Ол четпестерни бригадир А. С. Допчут эскерип, билип турар хирезинде ону эдип алыр, күш-ажылдың сагылга-чурумуң быжыглаар, организастааның экижидер дээштиг хемчеглерни албаан.

Ленин аттыг совхозтуң Кыргыс-Тейде механизастаттынган бригадазының төвүнде кежээкиниҢ 5 шакта келириивиске, 3 сараат ёалыкчызы, 5 чүдүрүкчу столовая эжининҢ акезында сандайда дыштанып олурлар. Оларның кылган ажылының хемчээлин айтырдывыс, чүнү-даа билбее болдулар.

Бригадир, агроном, звено удуртукчузу ында чок. моон көөрге кижилер чүгле эки туразы-биле ажылдап турар. КежээкиниҢ 5 шак 20 минута турда сиген кезер машиналар, грабль сөөртken дөрт трактор чедип келди. Олар өске участокка барып ажылдаар дээш келгени ол-дур деп бодаан бис, херек кырында ажыл шагын дооскан болдулар.

Бригаданың хүн чурумун көөрүвүске, эртенгиниҢ 5 шакта ажылдап эгелээш, кежээкиниҢ 9 шакта доозарын айыткан. Ыедыг турбуже олар эртен 9—10 шакта ажылче үнер, кежээ эрте доозары илереттинген. Шак мынчаар ажылдаарга планныг онаалда кайыын күүсеттинер.

РейдиниҢ түнелин районнуң улусчу контроль комитединиҢ хуралынга чугаалашкан. Айыткан четпестерни кыска хуусаада чайладыр хемчеглерни алырын ажыл-агыйларның директорлары аазаан.

Д. ООРЖАК,
Эрзин районнуң улусчу контроль комитединиҢ даргазы.

Бөгүн—Совет кино хүнү

ХӨЙГЕ БИЛДИНГИР УРАН ЧҮҮЛ

Партия ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунга хүлээп алдынган ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын боттандырар даалгаларның аразында көдээге культураны көдүрер айтырыг база кончуг чугула боюп турар. Көдээде культура албан-черлериниң ажылынга кино база бир тускай черни эзэлевишаан чонга неперегей болгаш ынак уран чүүл болу берген. Киноның мурнунда эң чугула сорулга—совет кижилерни коммунистиг үзелбодалга кижизидери болгаш партияның идеология ажылын, ооң эзэлеглиг сорулгаларын пропагандалаары болуур.

Тываның киночеткилериниң ажылдакчылары партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин, он бирги беш чылдың сорулгаларын чүртта хүлээп алдынган Лъш-чем программазын база партия Төп Комитединиң ноябрь (1982 ч.), июнь (1983 ч.) Пленумнарының докладтарын амыдыралга боттандырар дээш кызымак ажылдааннар. Бо чылдың чедиг айларның түңнелинде 1.831 муң көдээ көрүкчүге кино көргүскеш, ниитизи-биле көрүкчүлериниң санының планын 105,1 хуу, кино үндүрүлгезинден акша чыылдазының планын 101 хуу кылдыр күүседип, Совет кино хүнүнүң байырлалын чедиишкиниг уткуп турарлар.

Республиканың бүгү-ле чүрттакчылыг черлеринде кинону көргүзүп турар. Көдээ чоннуң кино хандырылгазында күргүнезиң киночеткизинде 162 киноустановка ажылдап турар болгаш оларның 22-зи—автомашиналарда көжер кино. Көжер кино малчын бригадаларның турлагларын, хөвү бригадаларының, сүт-бараан фермаларының кино хандырылгазында ажыглаттынып туоар. Республиканың бир көдээ чүрттакчызы чылда ортумаа-биле 25 катап кинону көрүп турар болгаш көдээ суурларның турум киноустановкалары амгы үеде ай сайында ортумаа-биле 17—20 кинону ап турар. Көдээниң киночеткизинде 195 ажыг киномеханиктер ажыллап турар. Оларның 130 хирези СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Көдээниң чүрттакчы чонунуң культура хандырылгазын улам экижидер хемчеглер дугайында» докладталын ёзугаар коммунал хандырылгазының чиигелделерин ажыглап турар.

Республиканың көдээ кино системаларында планныг онаалдаларын чыл бүрү күүседип турар киночеткилерни болгаш киномеханиктер эвээш эвес. Бо чылдың эрткен 7 айларның түңнелинде экп ажылдыларның одурүүнда Чөөн-Хемчик, Өвүр, Таңды, Эрзин, Кызыл районнарының киночеткилери болгаш өскелер-даа кирип турар. Көдээниң чүрттакчы чонун кинобиле хандырар болгаш көрүкчүлер хаара тудар талазыбиле боттарының чыл бүрүде планын ажыр күүседип турар, ол ышкаш кино пропагандазын чорударынга чаа, солун арга-хевирлерни ажыглап турарлар база бар. Кино хүнүн, көрүкчүлер конференциязын, кинокежээлерин организастап эрттирерин база масса-политиктиг ажылдарны чорудуп тура, аңаа күш-ажылдың болгаш дайынның хоочунарын, күш-ажылдың мурнакчыларын хаара тудуп, көдээниң партия, совет ажылдакчыларының деткимчези-биле солун ажылдарны чорудуп турар хоочун кино ажылдакчылары бисте бар. Оларга А. Д. Сат (Чөөн-Хемчик), М. С. Ондар (Сүт-Хөл), И. Г. Бяков (Тожу), Д. Н. Чамзырай (Эрзин), А. М. Зотов (Кызыл район) болгаш өскелер-даа хамаарыжыр.

Көдээ ажыл-агый дугайында тускай тематиктиг киноларны бригадалар, фермалар төптеринде барып көргүзүп турар. Чартык чылдың түңнелдеринде көдээниң ажыл-ишчилеринге 1121 сеанс тускай тематиктиг кинону көргүскен болгаш шупту 37 муң ажыг көдээ көрүкчүнү хаара тутkан.

Республиканың көдээ киноустановкалары бичии уруглар-ның болгаш аныяктарның киноның дузазы-биле кижизидилгезинче улуг кичээнгей салып турар, чер-черде школа коллективтери-биле сырый харылзаалыг. Көдээ черлерде амгы үеде 16 ажыг киноклуб болгаш кинолекторий ажылдап турар, үк киноклубтар болгаш кинолекторийлер бичии уругларның кижизидилгезинге, күш-ажылга ынак болурунга рольдуг болуп турар. Бо чартык чылда 620 муң ажыг аныяк көрүкчүге 8021 киносеансыны көргүскен.

Көдээниң киночеткилер ажылында чедиишкиниер-биле кады четпестер база бар. Чыл келген тудум янзы-бүрү чылдагааннар-биле хөй хүннер иштинде ажылдавайн турар киноустановкалар база таварышкылаар. Киноустановкаларның ажылдавайн баар чылдагааны, колдуунда кышкы үеде көдээ болгаш культура бажыңнарын кышка багай белеткээнинден оларның чылыдылга системазы дона бээр, чайгы үеде оларды септеп кылыры-биле база-ла хаап каар. Көдээниң киноустановкалары бо чылдагаан-биле чартык чылда 25 муң ажыг акшаны чедир албайн барган. Бир чамдык черлерде киномеханиктерниң чедишпези-биле чонга кинону хөй хүн иштинде көргүспейн баар таварылгалар бар. Республикада бар 22 көжер кинонуң иштинден автомашиналарның септелгези, техниктиг кезектерининг четпези-биле, кам чок эдилеп турары-биле түгле чамдыызы ажылдап турар. Ол ышкаш чамдык бригадалар, фермалар төптеринде көжер кино көргүзер таарымчалыг бажыңнарның, кызыл-булуңнарның чок болуп турарындан көжер кино көргүзериниң планы күүсеттинмейн баар.

Ынчалза-даа Тываның кино ажылдакчылары боттарының мурнунда салдынган планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседир, Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуур дээш кызымаккай ажылдап турарлар.

К. САЯН,
Тыва АССР-ниң Кинофикация талазы-биле күргүне комитединиң даргазы.

Югославия ышкаш бүдүн-бүдүн районнарының бойдузу чурумалдыг булуңнары-биле хамыкты кайгаткан ындыг чүртту Европадан тывары берге. ындыг булуңнарны камгалаарынче улам улуг кичээнгейни салып турар.

Амгы үеде бо чүртта национал 15 болгаш девискээрлер кавызының 14 парктары, 170 ажыг заповедниктер, бойдустуң 800 ажыг булуңнары санаттынып, оларны күргүне камгалап турар. Оларның саны үргүлүү өзүп орар. Чижээлээрге, Черногорияның чурумалдыг районнарының бирээзи — Скадар көлдүң районуну чоокта чаа национал парк кылдыр чарлаан. Чүгле ховар дээш үнүштерни болгаш дириг амытаннарны күрүве камгалалынга алган эвес, харын архитектураның ховар дээш тураскаалдарын, чижээ. XIX чүс чылдың шылгарангай югослав шүлүкчүзү П. Негоштүн чүрттап чораан бажыңын база камгалалда киирген. Югославияның алды республикаларының бирээзи — чүгле Черногорияда безин национал парктар 40 ажыг муң гектарны ээлеп турар. Оларның санында, чижээ, Дурмиторинуң, Беласицаның болгаш Ловченнин даглыг массивтери кирип турар. Ынчаарга делегейниң эң чараш көрүштүг хемнер уннарының шынаазынга хамааржыр Тара хемниң девискээрин Каттышкан Нациялар Организациязы делегей заповедниги кылдыр чарлаан болгаш камгалалда тургускан (өске күрүнелериниң девискээрлеринде бойдустуң база шак-ла ындыг янзылыг чурумалдыг чараш 57 черлерин ынчалдыр чарлаан).

Үлетпүр зоналарынга бойдусту камгалаар дээш сөөлгү үеде Югославияда кончуг хөй түүлдерни кылып турар. Чижек кылдыр алырга, агаарының бокталырынга удур хемчегларни Белградта ап турар. Ол хемчегларниң чамдыктары узуп хуусаалыг. Ол чорук, ылангыя хоорайның чылыдылгазынга хамааржыр. Чүге дээрге хоорайның буруйгу кезээнде төп чылыдылга чери барык чок. Ында агаарны хирлендирип турар мунмуң бичии котельнаялар бар. Төп чылыдылга черин тургускан чаа Белградта харын агаар ооң төвүнде ышкаш ынчалдыр хирлеңмээн.

Чүртталга кварталдарынга улуг хораны автомобиль транспорту чедирип турар. Ынчангаш чүък автомобильдеринин дыка -хөй төп кудумчуларже баарын ам хоруп турар ужуру ол. Белградта автобустар шугумнарын база кызыргаш, троллейбустарның болгаш трамвайларның чаа шугумнарын ажыдып турар, чүге дээрге хоорай транспортунуң ол хевирлери агаарны шоолуг хирлендирбес. Найысылалда чоокта чаа троллейбус шугумнарын ажыктап, оларда Совет Эвилелинге белеткеттинген машиналарны ажыглап турар. Белградтың төвүн чаа тудуглар районнары-биле тудуштурган чаа маршруттарже чехословак бүдүрүлгенин дүрген чоруктуг трамвайлары үнүпкен. Совет троллейбустар болгаш чехословак трамвайлар 1984 чылда кыштың олимпий оюннарын эрттирер Сараево хоорайның кудумчуларынга база удавас көстүп келир.

Чүрттуң мурнуу-чөөн талазында индустриалдыг улуг төп — Ниште база бойдусту камгалаарының калбак программазын амыдыралда боттандырып турар. Бүдүрүлгелерден хир-чамның агаарже бокталып үнериңге шаптыктаар күүлүг фильтрлерин Ништиң бүдүрүлгелеринде тургузуп турар. Хоорай автобустарын болгаш чүък машиналарын газтыг хир-чам тарапас тускай херекселдер-биле дерип турар. Ништи долгандыр тейлерини нйлеринде яштарны олуртуп турар. Хоорайның «ногаан өкпелери» кылдыр ында адап турар чаа ыяштар олуртулгаларының шөлүү чоокку үеде 1000 гектар ажар.

Индустриалдыг төптерни долгандыр Ниште ышкаш ногаан зоналарны тургузарының программаларын Югославияның өске дыка хөй хоорайларында, оларның аразында Белградта, Загребте болгаш Сараевода, боттандырып турар.

Адриатика далайның эриктерин Югославияда национал байлак кылдыр санап турар. Бойдусту хирлендирбес чүгле ындыг бүдүрүлгелерни ол кавы девискээрге тударын амгы үеде чөпшээреп турар. Эрик кавызынга кандыг-даа заводту тударын эвилелчи организациянның чиигине секретары М. Тодорович чугаалаан. «Совет дуржулганы ыяк өөренип турар бис. Чоокта чаа бистиң делегациявыс Байкалга чораан болгаш ооң сулгарының арыг турарын камгалаар дээш ажыл-биле танышкан. Аңаа танышкан, көрген чүүлдеривистиң эвээш эвезин боттарывыстың практиктиг амыдыралывыска база ажыглазырынга идегел салып турар бис» деп, ол онзалап демдеглээн.

Рубен ШИРИНЯН.
СЭТА-ның корр.
Белград.

Өңнүктеривистиң ажыл-херектери

АРЫГ АГААР, СУГ, ЧЕР ДЭЭШ

Румынияда национал байлак кылдыр санап турар. Бойдусту хирлендирбес чүгле ындыг бүдүрүлгелерни ол кавы девискээрге тударын амгы үеде чөпшээреп турар. Эрик кавызынга кандыг-даа заводту тударын эвилелчи организациянның чиигине секретары М. Тодорович чугаалаан. «Совет дуржулганы ыяк өөренип турар бис. Чоокта чаа бистиң делегациявыс Байкалга чораан болгаш ооң сулгарының арыг турарын камгалаар дээш ажыл-биле танышкан. Аңаа танышкан, көрген чүүлдеривистиң эвээш эвезин боттарывыстың практиктиг амыдыралывыска база ажыглазырынга идегел салып турар бис» деп, ол онзалап демдеглээн.

Рубен ШИРИНЯН.
СЭТА-ның корр.
Белград.

ТӨРЭЭН ЧУРТКА ЫНАКШЫЛ-БИЛЕ

Боливияга диктаторжу ёзучурумнарның башкарылгазының үр үезинің соонда чуртка демократтыг хоспалгаларның хүнү үнүп келген. Ынчалзажок боливия демократияның хөй санныг дайзыннары чуртка шөлээн амыдыралды бербейн турар, оларның халдаашкынарынга чүрт таварыжып турар. Эрткен чылдарның аар-берге байдалындан чурт ам-даа хосталбаан. Ол дээрге болза экономиктиг ханы кризис болгаш наркотиктернин чажыт ажылы-дыр. Чурттан «ак өлүмнү» үндүр садыглап турарындан ажыккончаа сүрүкүлери дендии байып турар.

Боливияга демократияны бактаап тургузар дээш демисел хөй-хөй херээжененнерни хаара тутkан, олар боливия ниитилелдин хөгжүлдезинин оруунда туруп турар бергелерни билип, боттарының ашактары болгаш ха-дүмалары-биле кады демисежип турар.

Глория Ардая—Чөөн үзелдиг революсчу партиядан парламент депутазы, университетте ол социология башкылап турар. Бодунуң амыдыралының дургузунда өлүм болгаш хан, дорамчылал болгаш аарышкы, тиилелгенни өөрүшкүзүн-даа, аштырыышкынның муңгаралын-даа көргеп. Партияның тургустунганындан эгелээш политиктиг демиселге идепкейлиг киржип келген. «Диктатурага удур демиселге мээң сес өөрүмдеи часкаан дириг арттым. Бистиң херээженнеривис чонунуң эрге-ажыктарын камгалажып келгеннер. Кижиниң эргелерин үрээр чорукту сойгалап илередип, политиктиг кол-кол хосталгалар дээш демисежир херек — деп, ол чугаалаар. — Боливия херээженнер чүрттүп политиктиг амыдыралында идепкейлиг киржип турарлар, ынчалзажок эрге-чагырганын күүсекчи органнарынын составында амдыызында чангыс-даа херээжен кижи чок. Бистиң парламентивисте парламент кежигүнү чүгле ийи херээжен кижи болгаш чангыс сенатор Боливияның херээженнерни төлээлеп турар» — деп, Глория уламчылап чугаалады.

Демократия болгаш хосталга дээш демисели-биле Гладис Сан Мартин улуг хүндүткелди чедип алган. Чөөн үзелдиг национал революстуг шимчээшкинниң баштыңы болгаш «Социал шимчээшкин организациянын күүсекчи директору болбушаан, Боливияның херээженнеринден баштайгы херээжен сенатор кылдыр ол сонгуткан.

«Менээ болгаш өске-даа боливия херээженнерге политиктиг ажыл — хан-биле чугдунган орук-тур. Партияга мээң ажылымның үезинде чүү-даа турган: истеп сүрүшкүн, шөлүлге, бажыңнаашкын болгаш өске-даа. Ынчалзажок төрээн чуртунга ынакшылды болгаш ону камгалаар күзелдя херээжен кижи бүрүзү чүрээнде шыгжап чоруур деп бодаар мең» — деп, Гладис Мартин чугаалады.

Домитила Чунгара политиктиг ажыл-чорудулгага амыдыралының чээрби чылын берген. Массалар ортувунга ажылдың улуг дуржулгазын чедип албышаан, Латин Америкада эң сураглыг херээженнерниң бирээзи болуп турар. Бодунуң бодалдарын «Чугаалаарын чөпшээрептер болза» деп номунда бижээн, ук номну делегейниң хөй-хөй чурттарында номчуп турар.

«Бистер ол демократтыг ёзу-чурум үезинде чүрттап турар бис, парлалганың болгаш организацияларның хостуу дээш ышкаш ындыг кежиктерни ажыглап турар бис. Ынчалзажок байларның, садыгжылларның болгаш бүдүрүлге ээлериниң талазындан кадыдошкун ыйыышкынны доктаамал эскерип турар бис — деп, ол бижип турар.

— Демократтыг чазак тургустуна берзе-ле, бүгү-ле айтырыглар шиитпирлеттине бээр деп шаанда бодап чораан мен. Шынында ындыг эвес болур чүве чорду. Амыдыралдың болгаш ажылдың байдалдарын экижидер дээш, боттуг демократия дээш, мөлчүгдел чок, чептүг ниитилел дээш ашактар-биле кады-кожа демисежир төлээде, бистер сагыш-сеткиливисти каттыштырар ужурлуг бис».

Гладис Мартинниң бодалыбиле алырга, Боливияның херээжен кижи бүрүзү бодунуң боливия чону-биле кады, ооң келир үези боливия черинң кырынга чыыткылыг хүн чүү хире херелдениринден хамааржыр.

Александр МАРЧЕНКО.
(ПМА-ның корр.)
Кито.

БӨМБҮРЗЕКТИН СУДАЛЫ

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

АТОМНУГ ЭНЕРГЕТИКАГА ПРАГА. Чехословакияның машина тудукчулары 1 миллион киловатт күчүлүг атомнуг реакторнуң тудуун доозар чыгаан. Ол реакторнуң ажыддаарын, бүгү дериишкинниң байдалын чигези-биле тодаргайлаар приборларны Пльзень хоорайда машина тудуунуң «Шкода» каттыжышкынының конструкторлары совет специалистер-биле кады чогаадып турар.

Чаа приборлар болгаш оларны ажыглаарының методиказы ядролуг реакторларны ажыглаарының айыыл чок чоруун хандырар болгаш оларның камналгалыын бедидер. Башкарылга системазының кол өзектериниң тургузуун сайзырангайыдар талазыбиле ажылды ийи чүрттүң конструкторлары болгаш техниктери чорудуп турар.

Дүрген нейтроннарга ажылдаар атомнуг реакторларга хереглээр дериг-херекселдерни төлевилээр талазы-биле чехословак специалистер улуг ажылдарны чедиишкинниг боттандырган. Дүрген ажылдаар нейтроннарга бөдүүн ураниы ажыглаар чорук экономиктиг улуг ажызыты бээр.

ҮНЕЛИГ КУЛЬТУРАНЫҢ ДУЖҮТ АЖААЛДАЗЫ

ГАВАНА. Кенаф деп тропиктиг үнелиг культураның дужүт ажаалдазы Кубада эгелээн. Ол культураны делегейниң чүгле каш-ла чүрттарында остүрүп, ажаап ап турар. Кенафты Кубага мооң мурнунда чүгле Лас-Тунас можуга өстүрүп турган. А бо чылын ол культураның дужүт ажаалдазын Съего-де-Авила можуда хөй муң гектар шөлдерде чорудуп турар. Кенафты Кубаның тараачыннары өске-даа районнарга өстүрүп, үнелиг культураның шөлүн калбартырын планнап турар.

Хөй муң тонна кенаф чигээди чүрттүң заводтарында келген. Кенаф сывындан кедергей быжыг хеидирии, пөстаавыны бүдүрүп, ооң үрезин чемижинден—техниктиг үстуап турар. Ол продукциянның эдээн хөй кезиин даштыкы чүрттарже үндүр садыглап турар.

ЭРТЕМНИҢ БҮДҮРҮЛГЕБИЛЕ ХАРЫЛЗААЗЫ

СОФИЯ. Эртем биле бүдүрүлгениң сырый харылзаазы—ооң ажыктыынның үндезини. Михайловград хоорайда «Електроакустика» заводтуң ажылчыннары бо талазы-биле бүрүн бүзүрээн. Бүдүрүлге чери планныг даалгаларны үргүлчү ажыр күүседип турар. Продукциянның хөй нуруузунга күргүнениң бедик Шынар демдээн тыпсып келген. Заводтуң коллективи бүдүрүлгенин хемчээлин улам калбарткан. Бүдүрүлге хемчээли амгы беш чылдың төнчүзүнге чедир 5 катап улгадыр.

«Електроакустиканың» чедиишкиниериниң үндезини—эртем-техниктиг деиилгенің чедиишкиннерин бүдүрүлгеге калбаа-биле шиңгээдип ажыглааны-дыр деп, заводтуң директору Г. Крыстев чугаалаан. Радиоэлектрониканың Софияда институту-биле ажыл-ишчи бижыг харылзааларны тургускапы аңаа улуг идиглиг болган.

АВТОМАШИНАЛАРНЫҢ УЛУГ ДУГУЙЛАРЫН БҮДҮРҮП ЭГЕЛЭЭН

БУХАРЕСТ. 2,7 метр долгандыр хемчээлдиг улуг дугуйларны Дровета-Турну-Северин хоорайда дугуй заводунуң коллективи массалыбиле бүдүрүп эгелээн. Ол дугуйларны эң-не бедик күүлүг самосвалдарга, чүък машиналарынга, бульдозерлерге, көдээ ажыл-агый машиналарынга, тракторларга ажыглаар. Румыниянның экономиказынга эрчежок чугула дугуйларны алачурт бүдүрүлгезинге масаалы-биле кылып эгелээн черүк даштыкыдан улуг өртектиг дугуйлар садып алырын соксадырынга арганы берген.

Улуг хемчээлдиг болгаш быжыг дугуйларны бүдүрүп үндүрер төлээде, найысылалда химия үлетпүрүнүң төлевилелиниң институдунуң коллективи техниктиг, нарын хөй айтырыгларны шиитпирлээр үзүрта таварышкан. Улуг хемчээлдиг дугуйларны бүдүрериие тускай дериг-херекселдерни конструкторлар төлевилээп болгаш машина тудуунуң үлетпүрүне бүдүрүп эгелээн. Ындыг дериг-херекселдерни даштыкы чурттардан садып алырын ооң мурнунда планнап турган.

Румыниига автомашиналар дугуйларын бүдүрериң, резина-техниктиг үлетпүрүп тургузарын улусчу эрге-чагырганың чылдарында боттандырган. Автомашиналар дугуйларын бүдүрериие эргежок чугула синтетиктиг каучүктүң 90 хуузун ССРЭ-ниң дузазы-биле туттунган бүдүрүлге чердерийге кылып ап турар. Румыния Социалистиг Республикадың химия үлетпүрүнүң продукциязын делегейниң хөй чурттарынга, оларның аразында—Совет Эвилелинге садыглап турар. (СЭТА).

РАКЕТАГА УДУР

БОНН. (СЭТА). ГФР-ниң чурттакчыларының дөрттүн үжү АКШ-тың Барыын Германиянның девискээрииге «Першинг-2» дээр чаа ядролуг ракеталарны болгаш чалгынның ракеталарын тургузар планынга удур боюп турар. Ол дугайын «Дойчландфунк» деп радиостанция Маингеймде шинчээчилериің бөлүүнүн хөйниитиниң санал-оналын айтырганының түңнелинге үндезилээш, дыңнаткан.

ГФР-ниң чонунуң үштүн барык ийи кезии бо чылдың төнчүзүнде өлүмнүг америк ядролуг чепсекти тургузарының орнунга Европада ядролуг чепсекти кызыгаарлаар дугайында Женевада совет-америк чугаалажышкынынарны үргүлчүлээрин күзеп турарын илереткен. «Ногааннар» партиязының төлээлекчизи ол дугайын тайылбырлаан, ол партияның парламент бөлүү ГФР-ге ракеталарны тургузар айтырыглар талазы-биле «бүгү-ниитиниң референдумун» чорудар дугайында айтырыгны чугаалажыры-биле киирерин чугаалаан.

МИЛЛИОННАРНЫҢ ЭКРАНЫ

Кинематографистерниң профессионал байырлалы — Совет кино хүнү оларның көрүкчүлер мурнунга чыл санында отчёду болу берген. Үк хүнну 1979 чылдың август 27-де доктаадып тургускан. Кино үлетпүрүн национализастаар дугайында декретке В. И. Ленин 1919 чылдың август 27-де ат салган. Революциядан төрүттүнген совет кинематография Совет күрүне-биле кады хөгжүп, ону бодунуң ленталарынга көргүзүп келген.

Кижилерниң үгаан-бодал культуразын байытпышаан, бистиң кино уран чүүлүвүс оларны коммунистиг мөзү-бүдүшке хевирлеп кижизидип турар. Совет кинонуң географиязы делгем, фильмнерни Москвада болгаш Ленинградта, Поволжьеде, Уралда, Сибирьде, Ыраккы Чөөн чүкте, бүгү эвилелдешкен республикаларда тургузуп турар. Хөй националдыг совет кинонуң кол темазы—амгы үе, тайбын дээш демисел, интернационалчы чангыс эп, фашизмни болгаш милитаризмни сойгалаары, амыдыралдың совет хевириниң бадыткаашкыны.

ССРЭ-де 39 киностудия ажылдап турар. Чүгле эрткен чылын бөзин оларга муң ажыг фильмни үндүрген. Эрткен чылын бистин чүртувуска 151 муң киноустановка ажылдап турган. Бир чылда кино көрүлдезиниң ниити саны 4,2 млрд. четкен. Бистиң чүртувуста кино көөрүнүң талазыбиле делегейде эң бедик деннел чедип алдынган. Чүртта телевидение эки хөгжүп сайзыраан-даа болза, бистиң чүртувустуң бир чүрттакчызы чылда ортумаа-биле 15—16 катап кино көрүп турар.

ССРЭ-де чүгле уругларга 420 кинотеатр ажылдап турар. Уругларга чыл бүрү долу метражтыг 30 кинону үндүрүп турар, чүгле Горький аттыг киностудияга 20 кинону үндүрүп келген.

Эртем-нептередилгелиг болгаш өөредилге киноларының Төп киностудиязы чартык чүс чыл дургузунда 6 муң ажыг кинону үндүрген. Кино тыртырар бөлүктерни заводтарга, тудугларга, эртем лабораторияларынга бо-ла көөр бис. «Наука и техника»,, «Здоровье», «Звездочка», «Горизонт» дээш өске-даа киножурналдарны үндүрүп турар.

Совет фильмнерни бүгү делегейде онза сонуургал болгаш хүлээп көрүүшкүн-биле үнелеп турар. Делегей кинофестивальдарынга бистин киноларывыс улуг үнелелди ап келген. Чехословакияның Карловы Вары хоорайга делегей фестивалынга «Кызыл конгалар» деп уран-чечен фильм 1982 чылда кол шаннал — («Хрустал глобус») деп шанналга четкен. Эрткен чылын Италиягa болган кинофестивальга совет кино артизи Михаил Ульянов «Хуузунда амыдырал» деп кинога эки ойнааны дээш «Золотой лев» деп шанналды алган. «Механик Гавриловтуң ынак херээжени» деп кинога херээжен рольду эки күүсеткени дээш Л. Гурченко эрткен чылын Манилага болган кинофестивальга «Серебряный орёл» деп кол шанналды чедип алган.

Совет кинонуң делегей харылзаалары чыл келген тудум сайзырап орар. Кады кылган киноларны үндүрери сөөлгү чылдарда көвүдээн. «Кызыл конгалар», «Кичээндириг», «Тегеран — 43», «Гоби болгаш Хинган таварты», «Бичии Александр» дээш өскедаа кады кылган кинолар онзагай рольдуг болуп, политиктиг ужур-уткалыг апарган.

ЧУРУКТА: артист Е. Борзова «Тулаада кижилер» деп кинода (фильмден).

ӨҢНҮКТЕР-БИЛЕ КАДЫ

Кино тырттырар шөлге Киевтиң болгаш Ханойнуң кинематографистери ужуражы берген. «Ақы-дүңмалышкы чоруктуң сылдызы» деп баштайгы совет-вьетнам кинону олар тургузар деп турар. Кинону ийи чүрттүң интернационалчы харылзааларынга тураскаатkан.

— Меконгтуң эриктеринге өңнүктеривиске чоруанывыс бистиң чүртувуста өөренип турар вьетнам студентилер болгаш специалистер-биле таныжылгавыс сценарийниң үндезинин тургузарынга дузалаан —деп, тургузукчу режиссёр А. Косинов чугаалап турар. — ВСР-де совет специалистерниң дузазы-биле геологияшинчилел ажылдарын чорудуп турары, энергетика, көвдээ ажыл-агый, балык ажылы канчаар хөгжүп турарын кино көргүзер.

Украин кинематографистер социалистиг чүрттарның кино мастерлери-биле чогаадыкчы кады ажылдажылганы уламчылап турар. Киевчилер «Софияже орук», «Кичээндириг» деп киноларны тургускан. «Хынап көрген—миналар чок болган» деп кинону совет-югослав кинематографистер кады кылган. Польша өңнүктер-биле кады «Бүгүн Висла чедир» деп кинону кылган.

Л. КИСЕЛЁВА,
СЭТА-ның корр.

ЛИВАН: УДУРЛАНЫЫШКЫН КҮШТЕЛГЕН

БЕЙРУТ. (СЭТА). Израиль сионистериниң чүрттүң ол кезээн моон-даа соңгаар эжелээр сорулга-биле эжелеп алганы Мурнуу Ливанга быжыглаиып алыр оралдажышкыннары ливан патриоттарның улам күштелип турар удурланыышкынынга таваржып турар. Сайдадан мурнуу талага бир бөлүк партизаннар израиль хайгыылчы шериглерже шаап халдаап, дайзынның 4 солдадын чыскаалдан үндүргеи. Бекаа оргулаажынга Аммик дээр чүрттакчылыг чер чанынга «Меркава» деп танк минага часты берген, экипаж кежигүннери өлүрткен.

Патриоттарның согуушкунарынга харыы кылдыр интервентилер тайбың чүрттакчыларга удур үүлгедиишкиннерин калбарткан. Сайдага, Зарийя, Хараиб суурларга болгаш өске-даа чүрттакчылыг черлерге кижилерни массалыы-биле тудуп, хоругдаашкынарны кылган.

Бекаа оргулаажында дүшкүүрлүг байдал турбушаан, аңаа израиль үгер-боолар Ливанга тайбың тургузар талазы-биле араб чүрттар аразының күштериниң составында сирия шериглериниң туруштарын боолаан. Аль-Мухайдастың районунга израиль шериглер ийи хонук иштинде дайынчы адыышкынынарны кылбышаан, өөредилге кылган. Аңаа үгер-боолар кезектери болгаш он-он вертолёттар киришкен. Израильдер Авли хемни дургаар камгалал шугумунуң ажылдарын дүвү-далашбиле кылып, ында радиолокация станцияларын болгаш электроннуг хайгаарал херекселдерин тургузуп турар.

ПИНОЧЕТТИ ДҮЖҮРЕРИН НЕГЭЭН

БУЭНОС-АЙРЕС. (СЭТА). Фашистиг ёзу-чурумнуң баштыңы Пиночетти доп-дораан дүжүрерин болгаш национал чөпшээрежилгениң хөй төлээлекчилерлиг шилчилге чазаан тургузарын чедип алырынче демократтыг эвилел — янзыбүрү политиктиг угланышкынның эң улуг беш чили партияларының бөлүү кыйгырган.

Чүрттуң амгы үеде таваржып турары экономиктиг болгаш социал-политиктиг кризизни амгы ёзу-чурум узуткап шыдаваэын оларның нептеретkен медеглелинде айтып турар. Чидигленген айтырыгларны эң-не шалыпкыны-биле шиитпирлээр дизе хоойлужудулга эргелерин күүседип, боттандырар ужурлуг конституцияга үндезилеттинген ассамблеяны бүгү-ниитиниң чажыт бадылаашкыны-биле соңгууру эргежок чугулазын ол документиде демдеглээн.

АКШ. Камден (Нью-Джерси штат) хоорайда «Кэмбелл суп» кампанияның штаб-квартиразының чанынга боттарының удурланыышкын марыжын дооскан хөлечиктер 900 километр орукту эрткен. Боттарының кылажын июль 7-де Толидо (Канзас штат) деп черден эгелээн ол көдээ ажылишчилер аъш-чем концентраттарын кылып үндүрер талазыбиле АКШ-та эң-не улуг дээн корпорацияның ээлери-биле ужуражып, олардан профэвилелин тургузар дугайында боттарының дүрүм ёзугаар негелделерин ханлырарын чедип алыр соруглалыг.

Ажылчы чоннарны үптээринден канчаар-даа аажок хөй ажык-кончаа ап турар компания-биле беш чыл иштинде кызымаккай демиселиниң түңнели Камденче ол көдээ ажыл-ишчилерниң походу болган.

ЧУРУКТА: 900 километр черге походтуң киржиккилери.

АП-СЭТА-ның фотозу.

САДИККЕ

Хүнүүң чырыы соңгам өттүр
Хүлүмзүрүп кирип келди,
Улуг уйгу херээ-ле чок,
Уух-кай! Дүрген тура халыыйн.

Өөренген чаңым-биле
Соңгам караан ажыдар мен.
Өрээл иштин арыг агаар
Сонуургаан дег долуп келир.
Гимнастика кылып аарга,
Кижи сергек, шоваа болур.
Экизин аа—бирээ, ийи!
Экизин аа—бирээ, ийи!

Ол-ла дораан суйбап тургаш,
Орун-дөжөөм эдип каар мен.
Шала кырын өл пос-биле
Чалгааравайн чодуп каар мен.

Сандайымны бедиктеңеш,
Саваңнанып чүнүп аар мен.
Арным, мойнум, холум, дижим
Арыг, чараш, көрүңер даан!

Эдик-хевим эде кеткеш,
Эртенги чем чииримге,
Амданныы-даа аажок болур.
—Ам-даа бээйт!—деп, дилей бээр мен.

Фартугум кедипсимзе,
Багай эвес ажылчы мен,
Аяк-сава столдарны
Аштаң, чүп каар кежээ-ле мен.

Ч. КАРА-КҮСКЕ.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ ЧАШТАРЫНЫҢ ҮНҮ

Черниң уруглары. Минута бүрүзүнде-ле бөмбүрзекке 223 уруг төрүттүнүп турар. Олар амыдыран, чурттаарыбиле бистиң 4,5 миллиард кежигүнүг өг-бүлевисче кирип кээп турар. Бистиң черивиске олар келген дораан-на (чугаалап безин билбес тургаш-ла) боттарын бүгү үнү-биле коргүзүп, эрге-чассыдыышкыны — көөр хөөн чок чоруктан, эриг сесткилди —каржы-хажагай чоруктан, шыны—меге болгаш кара сагыштан ылгап билирлер.

Кижиниң чурттаза чогууру амыдыралды оларның дыка хөйү көрбейн турар. Бир эвес социализм чурттарында уругларны «Аас-кежиктиглер» деп адап турар болза, капитал чурттарының уругларының хөй кезиин билдинмес салым-чол маңап турар болгаш оларның келир үези байлакшылдың болгаш ядарангай чоруктуп, сөөк-язы ылгаар болгаш кижизиг эвес чоруктуң дыка хөй хевирлериниң кызыгаарында турар.

Дөрт-ле чыл мурнунда, уруглариың делегей хүнүнле, статистика коргунчуг медээлерин берген: 1979 чылда төрүттүнген 122 миллион уруглардан 12 миллион ажыг кижи өлгүлээн.

Бистиң бөмбүрзээвистиң бүгү-ле хилинчек-човуланы чаштарның чүректерин дамчыштыр эртип турарын чаа-чаа фактылар хереченип турар. Ливанның болгаш Чилиниң, Парагвайның болгаш Гаитиниң бичии чурттакчыларының амыдралы коргунчуг байдалда. Үжүкке безин өөренип ап четтикпейн тургаш-ла, Ольстерниң, Сальвадорнуң, Гватемаланың чаштары өлүм болгаш хан деп чүвени билир апарганнар. 200 миллион уруглар акша-төгерик чок болганындан школада өөренмейн турар. Боттарының ада-иелериниң акшага чедиимейн турар берге байдалын чигедири-биле 200 миллион уруглар капиталистиг чурттарда хөлезиленип ажылдап турар. А капиталистериниң бүдүрүп турары чаа ракета системалары чүс-чүс школаларны тудар акшаларыны, миллион-миллион тонна тараапы болгаш ристи, миллиард-миллиард номнарны бүдүрүп үндүрер акшаларны хавырып ап турарлар.

Делегейниң чаштары чүгле тайбыны күзээрлер, чүге дээрге эң-не бөдүүн күзелди, эң-не бичии бүзүрелди безин ол чокка боттандырары берге дээрзин олар билирлер.

Барыын-герман ном үндүрүкчүзү Франц Шнайдер чоокта чаа бир онзагай ном үндүрген. Ол номну каш удаа катап парлап үндүрген болгаш Франкфурта-Майнага болуп эрткен делегейниң ном делгелгезинге шаңналга ол четкен.

Делегейниң капиталистиг, хөгжүп орар болгаш социалистиг чамдык чурттарының 2400 урулгарының ол чагааларының чыыдызын Голландия чурттуг Рената деп уругнуң чагаазындан одурутунуп адыбиле адаан: «Булут мунгаш ужудуксаар мен...»

Ол номчуң эге сөзүнге үндүрүкчүнүң бижээнин ёзугаар алырга, чамдык чурттардан келген чагаалариың марказының өртээ оларның ада-иелериниң хүнде ажылдап ап турары акшазының түңү-биле деңнежип турар. Барыын-герман школаларда урулгарны эттепсоп турарының, африка чурттарынга экн амыдыралды күзеп турарын ында бижигилээн. Боттары ышкаш чаштарниң дорамчыладып турарынга киленээшкинин ында бижип турар. Ол номла кол-ла чүүл—тайбың болгаш келир үе дутайында урулгарның чагаалары.

Бөмбүрзектиң чаштарының үнү ол одурутларда сиңниккен, оларны дыңнаңардаан:

«Делегейге тайбың — кол-ла күзелим ол. Даймының болдуруп турары — кижилерни көөр хөөн чок чорукту узуткап, чок кылырынга ол дузалаар. Кижилер бот-боттарынга ынак болур ужурлуг. Бир эвес шупту кижилер ынчаар шиитпирлээр чүве болза, бөмбүрзээвис кайы хире чараш-чаагай тургай эртик!»

ЛИЗА, 15 харлыг, АКШ.

«Бисте, Данияда, даштыкы ажылчынар чүгле эң хирлиг ажылларны кылыр эвес, а Данияның чурттакчылары ышкаш ыдыг шалыңны алыр ужурлуг.

Дайын болбазын тергини күзээр мен. Бир эвес бомбалар частып турар болза, ядыылар улам ядараар болгай. Ону кажан-даа болдурбас херек».

СЮЗАННА, 12 харлыг, Дания.

«Бир эвес мээң күзеп чоруур күзелим боттаныр чүве болза, бүгү кижилериң күзеп чоруур сорулгазы — олар бот-боттарынга ынак болур болгаш амыдырал дээрге дайынга эвес, а тайбыңга чаяттынган дээрзин олар билир апаар».

ТОШИУКИ, 12 харлыг, Япония.

«Мээң күзелим — политик болуру болгаш АКШ-тың индейлериниң эрге-ажыын шуут камгалазары. Олардан хавырып алганы черлерин дедир эгидип бээри-биле американың удурткучулары-биле чугаалажышкын кылып эгелей бээр ийик мен. Оларның ураң үүлүн болгаш культуразын катап тургузар, хамаарышпас чоруун эгидер, хөгжүлдезин боттарының ажылын алыр эргени бээр талазы-биле чаңыш-сыныш чок туруштуг болур мен».

КЕЙТ, 14 харлыг, Англия.

«Гималай даглариның бедик бажыңга телестанция тудуп алгаш, мээң дузам делегейде кымга херек апаарын хүнүүңне оон көрүп орар ийик мен. Оларның бажыңнарыңга кежээ баргаш, номнарны, ядык-хептн, чемни, акшаларны ядыы школачыларга үлеп бээр мен».

ВЕРУНА, 13 харлыг, Шри Ланка.

«Мээң эң-не кол күзелим — бистиң бөмбүрзээвистиң кижилериниң аас-кежиктиг, омак-хөглүг чурттаары. Суг адаанның хемезиниг олурупкаш, далайларның, океаннарның дүвүнде чыдар байлактарны тыпкаш, оларны кижи төрелгетенниң чаагай чоруунга бараалгадыр ийик мен».

СВЕН, 23 харлыг, ГДР.

Боттарының садым-хуузун шиитпирлеп турда, делегейниң уруглары ыыт чок олурбастар. Мээң штаттың хоойлу үндүрер хуралының палатазының болгаш сенадының кады хүлээп алганы резолюциязы ол дугайын чугаалап турар. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андрововка америк уругнуң айтырыглыг чагааны бижээнинге болгаш тодаргай харыны Кремльден алганыңга ол хурал тураскаатыңган болган.

Москваның үнү — тайбыңдыр, чепсекти дүжүрериниче болгаш бот-боттарын билчиринче орук-тур дээрзин Черниң уруглары бөгүн шупту билир.

В. МИЛЮТЕНКО. (ПМА).

ЧАҢГЫС СЕҢЭЭ ЫНАК ЧОР МЕН

Чаңгыс сеңээ ынак чор мен
Сагыжымдан ыравас сен.
Карактарым мурнуң орта
Каттырып каап көстүп кээр сен.
Сени сактып, бодап кээр мен:
Черде, сугда ырак-ла чок,
Үерлээн хем, өрт шүүрган
Үзе кирер харыы-ла чок.
Аарый-даа бергей-ле сен:
Аңаа черле муңгарава
Ошкап, чытташ бажың тудайн,
Омак-хөглүг кыныш кээр сен.
Мээң чүрээм даш дег эвес,
Меңээ чүгле шынчы чору.
Эриг баарым одү болган
Эргимим ээз ынак-ла мен.

ДАЛ ДҮЪШ ТУРДА

Дал дүъш турда
Таан чайын изиг ийин...
Дээрде хүн
Тейинде дег, ол чай бээр.
Хадыңчыгаш
Девээзинге ойта дүшкеш,
Караац чырып,
Дээрже көрүп сергеп кээр сен.

Дүдүекектиг
Делгем шыпаа кырын дургаар
Чиргилчиннер
Чидип, көстүп шөйлүп чыдар.
Шокар булут
Чоорту дээрге көстүп келир,
Шергидериң
Шиплээжи улам дам баар.
Хадыңчыгаш
Сыргаланган салбактарын
Чымчак салгын.
Хайыралдыг сыйбап ойнаар.
Чериң-чуртуң
Чараш-каазы дескештирбее,
Сеткил-чүрөөң
Чадаганнап ырлап үнер.
Кадыырың-даа
Кылаңайның, шиг-шиг кыныр,
Каккан меде
Кырлаң-кырлаң чалдар апаар.

Х. ОЙДАН-ООЛ.

Сонуургактарга

ТӨӨГҮЛҮҮ ЛОКОМОТИВ

Эрги паровоз бодунуң шагын үр-ле маңаан. Ол үттунган, кагдынган эт Омск хоорайда хөмүр-даш эрги складының чоогунга октаттынган турган. Ынчалза-даа революсчу болган күш-ажылчы алдарның тураскаалы болу бээрин төөгү боду-ла айыткан боор.

Депонуң хоочунчары СЗТА-ның корреспондентизи В. Лободага ол эрги локомотив дугайында чугаалап бергеннер. Ук машинаны шинчилеп көрүп тургаш, дат-хир адаанда: ЕЛ-534 деп бижээнин эскерип каапнар.

«Еленаларны»— машинистериңү оларны чассыдып адааны-биле—орус конструкторлар Сибирьге таарыштыр тускай кылган турган. Оларның үңү Омскиниң демир-орук ажылчыннарын стачкаже кыйгырып тургулаан. Үнедиг чүүк—ленинчи «Искрагиы» база ук паровозка чажырып турган.

Кызыл шеригиниң эшалоннары-биле кады эрги паровоз Сибирьден ак гвардейжилерни болгаш интервентилерни үндүр сывырарынга киржип, советтериниң аныяк республиказынга хлеб сөөртken поездидерни эккеп турган. Совет эрге-чагырганың башгайы чылдарында, коллективизация үезинде «Еленаның» үңү Забайкальениң тайгазынга чаңгыланып, ону оттурган.

Хоочунчуң — паровозтуң прожекторлары катап чайынаның эгелээн белдирдерни, кезектерин үзеп-чагган, дугуйларын бус наидинкен. Хүндүлүг рейсче—Ленинградче— үнерни маңап турар: ол локомотивти ССРЭ-ниң демир-орук транспортунуң музейинге экспонат кылдыр тургузар.

ХҮННҮҢ-НЕ...

Бодун ажаап, чараш кылдыр ап чоруурунга хөй үе негеттинер деп чугааны бо-ла дыңнаар бис. Ынчалза-даа бо массажты бодунарга кылыр ооренип алыпар. Ону кылырынга 20 минутадан хөй эвес үе хереглеттинер.

Хавактың дал ортуаундан ийи талакы чулчургайже үглай ортаа болгаш башкы салаа-биле борбаңнадыр сүйбаар.

Ортаа салаа-биле думчуктуң танактарын, а ооң соонда думчуктуң хыртыңнарын—адаандан орү массажтаар.

Ооң дараазында, карак кыдыының кештерин ортаа салаа-биле тергинн чымчак, дээр-дегбес аяар суйбагылаар.

Чаактарны чырыктардан эгелеп үш салаа-биле массажтаар.

Чырыктардан, эрин ушгарындан, куду батkан сыгыларны ортаа болгаш башкы салаа-биле сегелден чырыкче үглаңдыр сүйбаар.

Сегелден эгедээп арынны долгандыр—салааларның бүүректери-биле часкатылаар.

Ол, солагай холдарның адыштары-биле эдчештирип, шавыштыр аарак моюнну массажтаар.

П. ТЕТЕРЕВА,
косметолог.

Дүне чаш хар чаапкан. Ынчангаш кажараан кырган кодан дың адар сагыш чок турда-ла, тоттур оттап алгаш, онгаар-дескээр «сырып» каапкан көкпалары-биле изин будуллуруп шаанга-ла кирген.

Кедезинде сирт кырында аш бөрү улуй каапкан. Кодан ону оваарымчалыг дыңнап орган. Шыргайда бөрүнүң шылыраан даажындан кодан хажыызынче быддай дүшкеш, эскет чок черге чаштынып чыдып алган. База бир үн өзенниң ол чартынында шокар оймакта шиглей дыңналган. Оозу—дилги. Кажар дилги кезек каңзып кааш, шимээн барган.

Дың хамаазы даг артындан чаа-ла бакылап келгенде, кажар кырган кодан үндүрүп каан чаа истерлиг көкпаларның бирээзи-биле чоруткаш, чыдар дээш шилип алганы дазылдың таптыг-ла дужунга келгеш, олура дүшкеш, оон база окталгаш, ам-на демги дазылдың баарынга хар чок кара черге олурупкан. Кодан аңаа хокпайтыр хоруп чыдып алгаш, ийи кулаан аткаар чылбыйтыр салыпкан. Кышкы кыска хүн дүъш эртип, чүгүрүүнде кире берген. Арга кезип улчаан ийи кижи өзенге чедип кээп-тир. Бирээзи бирээзинн Монгуш дээр, а демгизин өскези—Ондар дээр мындыг болган. Баштай-ла Монгужу амырап алгыра берген:

— Кончуг майтак даванныг чүвениң кокпазын көрдүң бе. Кулугур мында-дыр.

— Ой, шынап-ла! Алтайтанды кежии бо-ла болгай. Таңды хайырлаар оң. Ам бо аргада арткан чаңгыс кодан бо бооп чадавас.

— Чаңгызын чоор сен!—деп, Монгужу чугаалаан. Мурнаан кижиниң мөрүзү-ле болгай. А өске улус дөмей-ле ону...

Кодан сактырга, дүжүндедаа ышкаш, хөлчок-ла даашшимээн үнүп турар болган. Оон отту чаштап келген. Дыннап каапы алгы-кышкыдан кодан артында атпаш дээн. «Чүү болду бо?» кылдыр бодап, кодан улам-на хорувушаан, дыңнаалап чыткан. Адаанда, үстүнде ийи үн чоокшулап кел чыдар мындыг.

Аглаан улус көрбейн эрте бээр боор деп ынангаш, кодан хорувушаан, өлүг чүве дег чыдыпкан. Даааш мырыңай бо келген. Кодан ам-на корга бергеш, караан көрүптерге, борбак баштыг, ийи буттуг амытанның кызыл арыы көзүлген. Дүрзүнүүг кижи арга сынмас кылдыр алгыра каапкаш, ушкан чудуктуң бажын майтак ишти-биле дирт кылдыр теверге, дазылда довурак кодаңның кырынче шиг кылдыр саарлы берген. Кодан кортканындан шуут-ла дээр шаар, агаарже дүндүүштелдир шурааш, ийи кулаан аткаар кызыпкаш, агарапиады-ла берген.

Угаан-кут чок корткан кодан карак-кулак чок халып ораш, ок кадалгаш, ойта кээп дүшкеи. Сактырга-ла, мойнундан бир чүве боой тудуп алган ышкаш болган. Кодан туп-тура халааш, даң берген. Каш шурааш-ла кодан моорай берген. Кыпсынчыг кышкы, чер шимчээн дег, даааш кодаңның кырында келген. Ол зм туттурган...

Тоолайлар кажаазын долгандыр шааран демир четки-биле херимнээн. Ооң иштинде каш үгек бар. Ында чыт тайганыы ышкаш эвес, оон көңгүс еске, коданга аажок чексичиг болган. Кызыл карактыг тоолайлардан дескелеп тургаш, херимниң бир булунунда манзалар адаанда хос черже кире берген. Сөөлүнде аңаа чер үңгүр казып алган.

Чазын хар шылбыдыңнап эрип турда, туттурган кодан шоочалыг херим иштинге ынчаар-ла тоолайлар-биле кады чайлаан. Хүндүс үңгүрүнче кире бээр, а дүне үнүп келгеш, белеткеп каан чемни чип, сугну ижип алыр. А демги кызыл карактыг тоолайлар-даа ону тоовас, кодан-даа оларны херекке албас.

Тудуп эккелген ээзи чамдыкта коданың үңгүрүн чушкаш, ону оон холдап уштатыртып алгаш, чугаалангылаар:

— Амыр-дыр бо! Үңгүр каскаш үнер деп бе? Чо-ок! Моон үнүп шыдавас сен, билдиң бе? Ажыың көөр мен...

Күс дүжүп, кургаан ът-сигенниң чаагай чыды салгын-биле коданың думчуунга кээп турар апарган. Ынчан кырган кодан куюмнап эгелээн: шоолуг ът-сиген чивестээн, дүне дыңны атсы муңгаш четки кажаа иштинге хөкпенгирлеп хонар. Оон дан-биле кады үңгүрүнче кире бээр.

...Дыыжы кулактыг кодан бир-ле дүне дыңнап чыдарга, кижи кыштаанын дынналган. Демги кижи четки херимниң эжиниге келген. Эжикте демир кыңгыраан. Эжик аяар шыгырт кылдыр ажыттына берген. «Хөөкүй коданны мынчаар түрелип турарга кайын боор. Хостуг, шөлээн оъдун оъттап, суун суглап чорээн, тайгазынче чанзын. Буян болзун...» деп аяар чугаалаган. Кижиниң кылаштаан даажы ырап чоруй чиде берген.

Азыралда тоолайлар амырап, дашкаар дешкилежип үнген. Элээн болганда кодан база үңгүрден үнүп келгеш, дашкаар херим иштиче куураш дээн. Кодан бажыннар аразында кудумчу-биле будуу эрткеш, суглуг хем адырыынга таваржы берген. Кезек хаак баштап, оъттап алгаш, адырык суну кежеэ халааш, арыгже кире берген. Ынчан аңчыгашка артында хостуг, шөлээн апарган.

Коданың ээзи эртен туруп келгеш көөрге, демир четки херимниг кажаазының аксы ажык болган. Кажаа иштинде чүгле азырал тоолайлар олургулаан, а чаңгыс коданы чок...

Кодан арыг кызыынга кээрге, улуг хем агып бадып чыткан. Ол аразында кыш дүжүп, соон келген. Хемниң суу чеңнеп эгелээн. Хемни чүгле туттай бээрге кежии болур.

Хем эриинде бора талдар аразында кодан турлагжып чурттай берген.

Бир хүн дыңнап чыдарга, улустар чугаалашкан:

— Ой, көрем кодан взин! Бистиң мында кодан база бар апарган ышкажыл! Хөөкүйиң көвүдеп өзер болза, чоон-дур—деп, херээжен кижи чугаалаан.

— Бо хоорайга тайгадан тудуп эккелгеш, бир кижиниң азырап турган коданы-дыр ийин—деп, эр кижи харыылаан:

— Мен дүне баргаш кажаазының аксын ажыдыпкан кижи мен. Бо кодан оон үнгеш, мында келгени ол-дур. Ам тайгаже маннап чөрүй баар болгай аан бо.

— Кай, бо арыгга чурттавас бе?—деп, херээжен кижи хараадаан хевирдиг айтырган соонда:

— Бо чыдыр ышкажыл—деп чугаалаан.

— Че, аңаа чытсын, хөөкүй. Хоюспайн чоруптаалы.

Соок дыызый бергенде, кодан тайгазынче үнмейн, парк арыынга кыштапкан. А демги ийи кижи хүннүң-не келгеш, калбак даш баарында чыткан коданны харап көргеш чоруур апарган. Коданың оъттап турар черинге кургаг көк сынген-даа өпейтир төп каар, дөң капуста болгаш морковьдаа экkеп бээр.

Хүннүң келир ийи кижиге кодан чанчыгып калган. Ол даш баарында чыдыныда шөлээн чыдар.

Чазын хүн дургузу узап, агаар чылып, мээс шокарарты карандылап эгелээнде, демги ийи кижи коданыңга баарга, оозу чок болган.

— Хөөкүйиң чорупкан-дыр. Өскеи черн кончуг.

— Буян болзун...

А ынчан демги кодан бодунуң өскен өзенинде чеде берген. өөрү өскс коданнар-биле чаржып ойнаан турган.

К. АРАКЧАА.

БУЯН БОЛЗУН

О. ОХЕМЧИКТИҢ «Чыргалдыглар» деп фотоэтюду.

Сүмелер

СООДУКЧУ

Соодукчуга донурар камеразынга чүгле дүрген үрелир эвес, өске-даа чем артыын шыгжап болур. Баймралал столундан арткан пироги, кекстер, рулетти полиэтилен хапка суккаш, ынаар шыгжаар. Оон ужулгаш эргизерге олар чымчак хевээр болур. А бир эвес хаглыг сакпынга салгаш, духовкага чылдыр болза, шуутла чаа быжырганындан ылгалбас.

Соодукчуну канчаар долдурза экил дээр дугайында ийи аңгы санал бар. Бир аңгы кижилер соодукчуга аъш-чемни арай хостуг кылдыр салыр, оон ап алырда безин эптиг дээр. А өскелери — соодукчуну чык долдурарга эки дээр, бажың иштиниң температуразынга безин шыгжап болур — дузаан ногааны, консерваларны болгаш өске-даа чемнерни соодукчуже дыгып суп каар.

Кымныы шыны? Ол эдептиг, ынчалза-даа физиктерниң сүмези-биле алырга, долу соодукчуунуң талалакчылары шынныг. Соодукчуда хөй аъш-чемниң чылыгны хөйңү шингээдип алыр шынарының дачызында аңаа чаңгыс аай температура үр туруп болур, ынчангаш агрегаттың ажылдаарының үзүктелири узаар. Бир эвес электри дамчыдылгазы үзүктели-даа берзе, долу аъш-чемниг соодукчу куруг чыгыызындан ыракта үр иривейн артар.

Н. КОРАБЛЕВА.
Москва.

ТВ

АВГУСТ 27

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 «Ye». 8.40 Эртенги гимнастика. 8.55 «Спортлотонуң» 35-ки тиражы. 9.05 Чонга эки барааннарны. 9.35 Суг спортунуң хевирлериниге Европа чемпионады. 10.00 Чүнү номчуурул? 10.40 Үнүштер амыдыралы. 11.30 «Сакты-дыр сен бе, эш?» Даймычы ужудукчуларның Ала-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери-биле ужуражылгазы. 12.30 Улуечу чогаадылганың делегей телекөрүлдезинин «Челээш» программазы (Сингапур). 13.00 Ону кылып шыдаар сиэер. 13.45 «Хөглүг карусель». Мультфильм. 14.00 Бөгүн делегейде. 14.15 Политиктиг тайылбырлакчы В. П. Бекетовтуң беседазы. 14.45—15.00 Чапсар. 15.00 Билдингир-даа болза, элдептиг. 15.55 «Бөгүн — совет киновуң хүнү». 16.10 «Прага — Гавана». Ужуражылга-концерт. 16.50 «Кады ажылдажылга». Тележурнал. 17.20 «Ам бир новелла». ССРЭ-ниң улустуң артизи Н. Сацын чогаадыкчы ажылының дугайында фильм-концерт. 18.15—18.30 Чапсар. 18.30 «Сагыш-сеткилдиң ханызындан». Донбасстың шахтёрлары-биле ужуражылга. 20.30 «Адаларның бажыңы». Үшкү дамчыдылга. СЭКП Алтай крайкомунуң бирги секретары Н. Ф. Ансёнов киржир. 21.00 «Ye». 21.35 «Механик Гавриловтуң ынак херээжени». Уран-чечен фильм. 22.55 Суг спортунуң хевирлериниге Европа чемпионады. 23.15—23.25 Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 Эртенги гимнастика. 8.20 Кадык болуксазыына. 8.25 Кино хүнүнге таварыштыр документалдыг фильмнер. 9.20 «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.50 А. С. Макаренко. Чаш чылдар. 10.35 «Лесневскихтериң өг-бүлезиң». деп урулгарга уран-чечен телефильмниң 3-кү серизязы. 11.30 «Кино көрүкчүзүнүң эдеринчизи». 12.15. Чадаг терге спортунга делегей маргылдаазы. 12.45 «Чайгы селгүүстээшкин». ССР Эвилелиниң Күрүенин академиктиг Бичии театрының фильм-шинзи. 15.20 Таджик телестудиязының программазы. 16.30 «Советская культура» солуннуң шанналы дээш ураң үүл гимнастиказынга делегей маргылдаазы. 17.00 «Музыкалыг кноск». 17.30 «Улуг чонның шыны». Хөй сериялыг документалдыг телефильм. «Чонның депутатгары». 8-ки фильм. 18.20 В. И. Савининн адынга тураскаатkан волейболга делегей маргылдаазы. Эр улус. ССРЭ биле АКШ-тың чыынды командалары ойнаар. 18.50 «Эртенги Гангада». Документалдыг телефильм. 19.45 Делегей болуушкунарының допчулалы. 20.00 «Чыргалдыг удунар, чаштар!» 20.15 «Калыкшыл». 21.00 «Ye». 21.35—23.00 Бүгүдеге музыка.

ағаар

Бөгүн республикага бүрген, аязыр, чамдык черлерге биче чаъстаар, диимирээр. Соңгу-барыын чүктүн хаттың дүргени секуидада 3—8 метр, диимирээшкин үезинде хат 15—20 метр чедир күштелир.

Дүне 9—14, чамдык черлерге 0—5 градус чылыг. Хүндүс 20—25 градус.

Кызылга биче чаъстаар. Хаттың дүргени секунтада 3—8 метр, чаъс, диимирээшкин үезинде хат 15—20 метр чедир күштелир.

Дүне 11—13, хүндүс 21—23 градус чылыыр.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

АВГУСТ 27-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Тревожное воскресенье» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Вук» 15.00, «Путешествие будет приятным» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Звезда и смерть Хоакина Мурьети» 14, 16, 18, 20 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Площадь Сан-Бабила 20 часов» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30, шактарда.

Редакциянын адреси: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3 Телефоннары: Редакторнун 2-24-63, редакторнун оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысаалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54 көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн баргапда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 1088.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00233